

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

PŘÍJMENÍ VE MĚSTĚ PACOVĚ

Bakalářská práce

Studijní obor: Bohemistika

Vedoucí práce: PhDr. Štěpán Balík, Ph.D.

Autor: Lucie Dušková

České Budějovice 2015

Anotace

Bakalářská práce se zabývá onomastickým rozborem ve městě Pacově, konkrétněji oblastí antroponomastiky (tj. příjmeními, jmény po chalupě a přezdívkami). Materiál byl získán soupisem příjmení, exploračními metodami za pomoci dotazníku a rozhovoru byly zjištěny jména po chalupě a přezdívky. S ohledem na prostudovanou literaturu byl proveden rozbor a klasifikace sebraného materiálu. Cílem práce je podat analýzu nejčastějších příjmení ve městě, zmapovat místní jména po chalupě a přezdívky.

Abstract

The subject of this Bachelor thesis is the onomastic analysis in the town of Pacov – specifically, it is focused on the area of anthroponyms (surnames, names caused by houses and nicknames). The source material for analysing surnames was acquired from the municipality of the town of Pacov, names caused by houses and nicknames were obtained by explorative methods such as questionnaires and interviews. The analysis and classification of the material are based upon academic literature from the field of onomastics. This paper aims to provide analysis of the most frequent surnames in the town and to map local names caused by houses and nicknames.

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci na téma *Příjmení ve městě Pacově* vypracovala samostatně pod vedením PhDr. Štěpána Balíka, Ph.D., pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 28. 4. 2015

Podpis:

Děkuji PhDr. Štěpánu Balíkovi, PhD., za odborné vedení, inspiraci a báječné chvíle strávené při konzultacích nad mou prací. Děkuji i Mgr. Květě Měšťanové za její cenné rady, laskavý přístup a pomoc při realizaci práce. Neméně si cením odborné korektury části zabývající se právními aspekty příjmení, kterou pro mě udělala má maminka, matřička města Pacova. Můj obrovský dík patří i všem občanům města Pacova, kteří se mnou spolupracovali při výzkumu pacovských přezdívek – děkuji za jejich čas a ochotu, moc si toho vážím.

*A ty, mé město, pozdraveno buď
a v stálém rozkvětu rost' ze svých sil.*

(Antonín Sova)

Obsah

1	Úvod	10
2	Onomastika jako věda.....	12
2.1	Rozdělení onym	13
2.1.1	Geonyma.....	13
2.1.2	Bionyma.....	14
2.1.3	Chrématonyma	15
2.2	Onomastika v Čechách.....	15
2.2.1	Onomastické oddělení.....	15
2.2.2	Výuka onomastiky na českých univerzitách	16
2.2.3	Vybrané osobnosti české onomastiky	16
3	Město Pacov	20
3.1	Současný stav.....	20
3.2	Historie města.....	20
4	Příjmení	23
4.1	Příjmení z právního hlediska.....	24
4.1.1	Příjmení (§ 70).....	24
4.1.2	Změna jména a příjmení (§ 72 a § 73).....	24
4.2	Vývoj příjmení v Českých zemích.....	25
4.2.1	Příjmi	25
4.2.2	Příjmení	26
5	Jména po chalupě.....	28
6	Přezdívky	29
6.1	Vývoj přezdivek v Českých zemích.....	29
6.2	Charakteristika přezdivek	29
7	Příjmení v Pacově	32
7.1	Získání a zpracování dat.....	32
7.1.1	Statistické údaje	32
7.2	Analýza příjmení a jejich rozdělení.....	33
7.2.1	Dle Moldanové	33
7.2.2	Dle Knappové	33
7.2.3	Systém zařazování příjmení k jednotlivým typům.....	34
7.3	K různým druhům příjmení v Pacově	37
8	Jména po chalupě v Pacově.....	52
9	Přezdívky v Pacově	53
9.1	Sběr a zpracování dat	53
9.2	Přezdívky motivované příjmením nositele.....	54
9.2.1	Přezdívky na hranici s hypokoristiky	56
9.2.2	Přezdívky vzniklé rozšířením příjmení.....	57

9.2.3	Přezdívký vzniklé rýmováním příjmení a následným zkrácením	58
9.2.4	Přezdívký vzniklé zrcadlovým převrácením hlásek.....	58
9.2.5	Zkratkové přezdívký.....	59
9.2.6	Přezdívký s funkcí plnovýznamového apelativa odvozeného z příjmení	59
9.2.7	Přezdívký vycházející ze stejného sémantického okruhu jako apelativum homonymní s příjmením.....	63
10	Závěr	65
11	Zdroje	70
12	Seznam obrázků a tabulek	74
13	Seznam příloh	75

Použité zkratky

aj.	a jiné
apod.	a podobně
atd.	a tak dále
AV	Akademie věd
ČR	Česká republika
ESSČ	Elektronický slovník staré češtiny
MSS	Malý staročeský slovník
např.	například
popř.	popřípadě
r.	rok
s.	strana
Sb.	Sbírka
SNČ	Slovník nespisovné češtiny
SS	Staročeský slovník
SSJČ	Slovník spisovného jazyka českého
stč.	staročeský
tj.	to jest
tzn.	to znamená
ÚJČ	Ústav pro jazyk český

1 Úvod

Jak už napovídá název *Příjmení ve městě Pacově*, naši bakalářskou práci je možné zařadit do oboru onomastiky, konkrétně antroponomastiky. Jejím skutečným obsahem jsou nejen pacovská příjmení, ale i jména po chalupě a přezdívky.

Volba tématu byla dána blízkým vztahem k problematice příjmení, s kterým se setkáváme při naší práci – hudebním doprovodu na svatebních obřadech. Za dobu hudební praxe jsme se setkali s různými podobami a druhy příjmení. Některá z nich nás dokázala zaujmout natolik, že jsme jejich motivaci či podobu zkoumali v dostupné literatuře ještě dříve, než nám bylo téma bakalářské práce zadáno. Pacov jsme si pro svůj výzkum vybrali kvůli osobnímu vztahu k městu (naše rodné město), snazšímu přístupu k informacím a předpokládanému přátelskému přístupu obyvatel v rámci výzkumu.

Cíl práce spatřujeme v popisu problematiky spojené s antroponymy – konkrétně příjmeními, jmény po chalupě a přezdívkami v dané lokalitě. Koncepce práce je směřována tak, aby poskytla nejen informace teoretického charakteru, ale i praktické povahy v co možná nejživější podobě. Práce vychází z přání zaznamenat stav antroponymie města Pacova v desátých letech 21. století.

Práci uvádíme kapitolou *Onomastika jako věda zabývající se vymezením pojmu onomastika, tradičním rozdělováním onomastického materiálu a uplatňováním onomastického oboru v České republice*, kam můžeme zařadit např. výuku onomastiky na českých univerzitách, kterou se nám za pomoci referentů studijních oddělení a pedagogických pracovníků podařilo zmapovat. Následuje kapitola věnovaná městu Pacovu – jeho současnému stavu i historii.

V první části práce shrnujeme teoretické poznatky o příjmeních, jménech po chalupě a přezdívkách. Největší úsek práce pochopitelně zaujmají příjmení – věnujeme se jejich popisu z právního hlediska i ze stránky historického vývoje. Jako odborné zdroje informací nám slouží převážně monografie Dobravy Moldanové (*Naše příjmení*) a Jany Pleskalové (*Vývoj vlastních jmen osobních v Českých zemích v letech 1000–2010*), dále se obracíme na *zákon č. 301/2000 Sb., ze dne 2. srpna 2000, o ma-*

trikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů. O jménech po chalupě se podrobněji zmiňuje snad jen Pleskalová, její monografie tak slouží jako jediný zdroj k tomuto tématu. Zprávu o stavu přezdívek v Čechách podáváme na základě vybraných článků z odborných lingvistických časopisů – *Naše řeč*, *Acta onomastica* nebo *Čeština doma a ve světě*.

V druhé – praktické části práce se zabýváme motivací vzniku příjmení, jmen po chalupě a přezdívek, každá z uvedených kapitol zahrnuje nastínění použitých exploračních metod. Materiál pro analýzu a statistickou přílohu příjmení jsme získali od odboru vnitřních věcí Městského úřadu Pacov. Motivace vzniku příjmení popisujeme podle výkladu Miloslavy Knappové (*Naše a cizí příjmení v současné češtině*) Dobravy Moldanové (*Naše příjmení*) a Vladimíra Matese (*Jména tajemství zbavená* – první a druhý díl), dále jsou využívány poznatky lingvistických slovníků. O jménech po chalupě se stručně zmiňujeme v předposlední analyticky orientované kapitole. Sběr přezdívek byl zahájen na jaře roku 2014. Díky chuti pacovských občanů spolupracovat na tomto výzkumu nebyl ukončen a objem onomastického přezdívkového materiálu tak stále roste. Kvůli vysokému počtu přezdívek a požadavkům na rozsah bakalářské práce jsme byli nuceni vymezit skupinu přezdívky konkrétně analyzovaných v této práci. Danou skupinou jsou přezdívky motivované příjmením svého nositele. Motivace jejich vzniku popisujeme na základě výpovědí pacovských občanů i samotných nositelů s přihlédnutím k dalším možným asociacím.

V textu se vyskytují citace a odkazy podle harvardského systému, na konci práce je možné najít několikastránkový seznam použité literatury.

2 Onomastika jako věda

Onomastika (z řeckého ὄνομα, tzn. slovo) je věda, která se zabývá onymy, tj. vlastními jmény nebo také proprii. Vlastní jména pojmenované objekty individualizují, diferencují a lokalizují. Tvoří tak pomyslnou opozici vůči apelativům, tedy jménům obecným. „Obecná lexikologie proto vidí ve vlastních jménech tzv. druhou vrstvu jazyka“ (Šrámek, 1999, s. 11).

Konkrétní náplň onomastiky není přesně specifikována a jazykovědci se neshodují ani na přesném zařazení onomastiky do vědeckého systému. Je to disciplína specifická tím, že vždy vyžaduje komplexní pohled na daný materiál. I přes argumenty řadící onomastiku k lingvistickým disciplínám byla ve 20. stol. v různých státech Evropy pojmána jako disciplína nelingvistická. V Německu ji klasifikovali jako pomocnou vědu historickou, ve Švýcarsku a Holandsku jako pomocnou vědu topografickou, ve Spojených státech jako vědu sociologickou, v Rakousku jako demografickou a ve Francii jako estetickou (Šrámek, 1999, s. 50). Čeští lingvisté nepožívají onomastiku jako pomocnou vědu historie, geografie, estetiky, sociologie, ani demografie, ale jako „subdisciplínu jazykovědy s relativně značnou mírou autonomnosti“ (Pleskalová, 2002, s. 293).

Onomastické výzkumy jsou využitelné i pro jiné vědy, jakými jsou např. geografie, geologie, kartografie, historie, archeologie, právní věda, psychologie, sociologie, demografie, etnografie apod. Z hlediska jazykovědných disciplín stojí za povšimnutí vztah onomastiky a gramatiky (onomastická gramatika), onomastiky a lexikografie (onomastická lexikografie) a v neposlední řadě onomastiky a dialektologie (onomastická dialektologie) tak, jak je popisuje Rudolf Šrámek v *Úvodu do obecné onomastiky* (Šrámek, 1999). Zvláštní a poměrně mladou subdisciplínou onomastiky je onomastika literární, která se podle Knappové zabývá funkcí vlastních jmen v literatuře všech funkčních žánrů (umělecká literární díla, publicistické žánry, odborné texty, lidová slovesnost...) (Knappová, 1992, s. 12).

Onomastika je vědou mezinárodního formátu. Její výzkumy mapují „fungování vlastních jmen jako odrazu třídního, sociálního, hospodářského a kulturního rozvoje společnosti“ (Knappová, 1985).

Cílem onomastiky napříč světem je dle Knappové (1985):

- nastolit otázky procesu pojmenování a jeho principů ze sociolingvistického hlediska;
- popsat vztah proprií k politice názorové i jazykové;
- popsat zařazení proprií do gramatického systému národního jazyka;
- standardizovat a kodifikovat propria;
- popsat postavení proprií při společenské interakci;
- mapovat zákonitosti vývoje proprií v kontextu společenském a kulturně historickém;
- zkoumat současné antroponomastické trendy;
- porovnat struktury, typy a modely historických proprií se současnými.

2.1 Rozdělení onym

Podle toho, jaký onymický objekt označujeme, rozlišujeme vlastní jména na geonyma, bionyma a chrématonyma. Geonyma označují geografická jména, bionyma jména živých objektů – lidí, zvířat a rostlin, ale i objektů smyšlených, chrématonymy pak nazýváme jména pro takové objekty vzniklé lidskou činností, „které jsou zakotveny nikoli v přírodě, ale v ekonomických, politických a kulturních vztazích“ (Šrámek, 1999, s. 165).

Vlastní jména (převážně pak jména národů) mohou být rozlišována i podle toho, zda je jejich výsledkem vlastní intence (taková označujeme endonyma), nebo zda je autorem propria někdo jiný (taková označujeme exonyma). Jako příklad je možné uvést indiánský kmen Navaho, jehož „vlastní“ jméno bylo Diné.

2.1.1 Geonyma

Následující rozdělení je zpracované podle Šrámkovy monografie *Úvod do obecné onomastiky* (1999, s. 163–165).

- **Toponyma** – vlastní zeměpisná jména přírodních nebo umělých objektů, které nalezneme v krajině a jsou zaznamenatelné v mapách. Dělíme je podle osídlenosti objektů na oikonyma (pro objekty osídlené) a anoikonyma (pro objekty neosídlené).

- **Oikonyma** – název vychází ze spojení řeckého označení pro dům – οἶκος a pro slovo – ὄνομα; oikonyma označují vlastní jména domů, bytů, měst, místních částí, vesnic, osad, samot, hradů, zámků apod.
- **Anoikonyma** – jak již vyplývá z názvu, anoikonyma jsou pravým opakem oikonym a označujeme jimi neosídlené objekty. Dělíme je na:
 - **hydronyma** – vlastní jména potoků, řek, rybníků, jezer, vodních nádrží, zálivů, moří, oceánů, ale i pramenů, vodopádů, kanálů, bažin a mokřad;
 - **oronyma** – vlastní jména kopců, hor, skal, vrcholů, srázů, úbočí, sedel, průsmyků, propastí, dolin, jam a jeskyní;
 - **agronyma** – vlastní jména polí, lánů, luk, pastvin, lesů, sadů, vinic, chmelnic;
 - **hodonyma** – vlastní jména komunikačních spojů – cestiček, cest, stezek, silnic, mostů, lávek, železnic, letišť, přístavů a mol;
 - **choronyma** – vlastní jména světadílů, států, krajů, regionů, okresů, pouští, národních parků.
- **Kosmonyma nebo také astronoma** – označují vlastní jména galaxií, planet, hvězd, hvězdokup, umělých kosmických těles aj.

2.1.2 Bionyma

- **Antroponyma** označují:
 - **rodná jména;**
 - **příjímí a příjmení;**
 - **přezdívková a posměšná vlastní jména osob;**
 - **pseudonyma, kryptonyma** – krycí jména nebo umělecké značky;
 - **skupinová antroponyma:**
 - **obyvatelská jména;**
 - **etnonyma** – jména určité etnické skupiny;
 - **rodinná a rodová jména.**
- **Nepravá antroponyma:**
 - **jména mytologických postav;**
 - **jména pohádkových postav;**
 - **jména hraček.**

- **Theonyma** – pojmenování bohů.
- **Zoonyma:**
 - pravá – jména skutečně žijících zvířat;
 - nepravá – jména smyšlených živočichů (z pohádek, filmů).
- **Fytonyma** – vlastní jména rostlin.

2.1.3 Chrématonyma

- **Vlastní jména výrobků:**
 - jednotlivého výrobku;
 - výrobků produkovaných v sérii.
- **Vlastní jména společenských institucí, organizací, zařízení.**
- **Vlastní jména společenského jevu.**
- **Jiné druhy chrématonym.**

2.2 Onomastika v Čechách

2.2.1 Onomastické oddělení

Oficiální dějiny českého onomastického oddělení se začaly psát r. 1960, kdy bylo založeno jako akademické pracoviště Místopisné komise Slovanského ústavu Československé akademie věd. Od r. 1964 do r. 1968 náleželo onomastické oddělení k Ústavu jazyků a literatur ČSAV, od začátku r. 1969 pak k Ústavu pro jazyk český, pod kterým zůstává jako jediné onomastické pracoviště v České republice dodnes.

Prvním vedoucím oddělení byl Jan Svoboda, český onomastik, mimo jiné spoluzakladatel časopisu *Acta Onomastica*. Současným vedoucím je PhDr. Milan Harvalík, Ph.D., onomastik a člen rady Ústavu pro jazyk český, který tuto funkci vykonává od r. 2006.

Ve 20. stol. bylo náplní práce onomastického oddělení mimo jiné shromáždění pomístních jmen z území Čech a jejich zpracování do monografie *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest* (1995), následované *Slovníkem pomístních jmen v Čechách* (1. svazek 2000). Miloslava Knappová se v 70. letech 20. stol. soustředila na antroponomastický výzkum. Oddělení se již od svého založení věnuje redakci českého onomastického časopisu, který dnes můžeme

znát pod názvem *Acta Onomastica* (dříve *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, Onomastický zpravodaj ČSAV, Onomastický zpravodaj*) (Ústav pro jazyk český, 2010, [cit. 2014-09-11]).

2.2.2 Výuka onomastiky na českých univerzitách

PhDr. Milan Harvalík, Ph.D., pracovník onomastického oddělení při ÚJČ se věnuje výuce onomastiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde vede semináře *Antroponomastika* a *Toponomastika*. Na FF UK dále působí doc. PhDr. Martina Šmejkalová, Ph.D., jež vyučuje předmět *Onomastika*, a PhDr. Pavel Štěpán, Ph.D., s předměty *Tvoření vlastních jmen* a *Toponymie města i venkova*. Na Masarykově univerzitě v Brně mohou studenti tradičně navštěvovat seminář prof. PhDr. Jany Pleskalové, CSc., s názvem *Vlastní jména osobní v češtině* a dva předměty orientované i do historie. *Historickou toponomastiku* zde vyučuje Mgr. Michaela Boháčová, Ph.D., *Vlastní jména osobní v češtině střední doby (16.–18. stol.)* Mgr. et Mgr. Martina Kloudová. Jihočeská univerzita v Českých Budějicích nabízí předmět *Onomastika* vyučovaný doc. PhDr. Marií Janečkovou, CSc. *Vlastní jména v jazykovém systému a komunikaci* je předmět Doc. PhDr. Karla Komárka, Ph.D., vyučovaný na Univerzitě Palackého v Olomouci. Pro Ostravskou univerzitu vede semináře doc. Mgr. Jaroslav David, Ph.D., a to *Úvod do onomastiky, Onomastika – toponomastika, Onomastika – antroponomastika*. Zmíněné údaje byly čerpány z informačních systémů studijních agend jednotlivých univerzit v září 2014 a ověřeny komunikací s příslušnými studijními odděleními, případně se samotnými vyučujícími.

2.2.3 Vybrané osobnosti české onomastiky

Miloslava Knappová

Velkou odbornicí v oblasti onomastiky je PhDr. Miloslava Knappová, CSc. Do dějin české jazykovědy se zapsala jako pracovnice Ústavu pro jazyk český AV (kde posléze vedla onomastické oddělení) a šéfredaktorka časopisu *Acta Onomastica*. Působila i jako pedagožka na Pedagogické fakultě Univerzity Jana Evangelisty v Ústí nad Labem.

Z monografií Miloslavy Knappové vyniká matrikářská „bible“ *Jak se bude jmenovat* (1978), případně rozšířený titul *Jak se bude Vaše dítě jmenovat* (1996). Knappová

v prostředí českých matrik „platí za nejvyšší autoritu v oblasti volby a grafické (právo-
pisné) podoby rodných jmen dětí a včleňování nových (módních) jmen do jazy-
kově českého prostředí“ (Šrámek, 2006). Pro zaměstnance matrik přednáší o jazy-
kových aspektech jmen a příjmení. Znalosti z oblasti antroponomastiky využívá také
jako jediná soudní znalkyně pro oblast regulace rodných jmen (Šrámek, 2006).

Teoretická část práce částečně využívá poznatků Miloslavy Knappové z knihy *Rodné
jméno v jazyce a společnosti* (1989) a *Naše a cizí příjmení v současné češtině* (2008),
stejná publikace nám pomohla i při hledání motivace jednotlivých příjmení. Při roz-
dělování přezdívek jsme se inspirovali kategoriemi Knappové v článku *Přezdívky
v proměnách staletí* (1999).

Vladimír Mates

V 50. letech se při studiu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze zaměřil
na studium onomastiky Mgr. Vladimír Mates. Po zdárném dokončení studia pracoval
v redakci měsíčníku *MY* až do doby, kdy byl tento časopis zakázán a jeho redaktoři
dále nesměli publikovat. Novým životním posláním se tak pro Mgr. Vladimíra Ma-
tese stala práce stavebního zámečnicka. Publikovat znovu začal až na konci 90. let.
Mates je autorem mnoha článků věnujících se rozborům jmen, které je možné najít
na stránkách časopisů *Naše rodina*, *Krásná paní* nebo *Slánské listy* (Mates, 2015, cit.
[2015-02-10]).

Při hledání motivace pro vznik jednotlivých příjmení vycházíme v této práci pře-
vážně z knih Vladimíra Matese – *Jména tajemství zbavená: Malá encyklopedie 250
nejčastějších příjmení* (2002) a *Jména tajemství zbavená: Malá encyklopedie nejčastě-
jších příjmení II. díl* (2003).

Dobrava Moldanová

Prof. PhDr. Dobrava Moldanová, CSc., se spíše než lingvistice věnuje literatuře – od
r. 1959 do počátku 90. let pracovala v Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Od roku
1991 její pracovní kariéra spadá pod Pedagogickou fakultu Univerzity Jana Evange-
listy Purkyně v Ústí nad Labem – zde pracovala nejdříve jako docentka, posléze jako
profesorka v oboru dějin české literatury, následně jako proděkanka pro vědecké
a zahraniční styky a nakonec (určitý čas dohromady) zastávala funkci děkanky a ve-
douce katedry bohemistiky.

Moldanová se odborně věnuje české próze konce 19. a počátku 20. století, psychologické a psychologizující próze, zejména tvorbě spisovatelek. Je autorkou sedmi knih, k nimž patří *Božena Benešová* (1975) a *Valja Stýblová* (1985). Mimo odborné studie a příspěvky do sborníků napsala mnoho doslovů k prózám (např. Boženy Benešové, Růženy Svobodové, Karla Čapka či Jana Vrbu) (Macura, 1998, [cit. 2014-11-16]).

V teoretické i praktické části práce používáme slovník Dobravy Moldanové, zpracovaný na základě materiálu jejího otce – Josefa Beneše, *Naše příjmení* (Praha, 2010).

Jana Pleskalová

V r. 1967 započala studium na Masarykově univerzitě v oboru čeština – latina prof. PhDr. Jana Pleskalová, CSc. Již v diplomové práci se zabývala toponomastikou – konkrétně *Pomístními jmény na Ivančicku* (1972). Zalíbení v onomastice ji provází po celý život – z jejích monografií můžeme zmínit *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku* (1992) nebo habilitační práci *Tvoření nejstarších českých osobních jmen* (1998).

Pleskalová od r. 1993 působí v Ústavu českého jazyka na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, v současné době je i jeho vedoucí (MU, 2007, [cit. 2014-12-02]).

Teoretická část práce zahrnuje poznatky Jany Pleskalové zpracované podle knihy *Vývoj vlastních jmen osobních v Českých zemích v letech 1000–2010* (2011).

Rudolf Šrámek

Prof. PhDr. Rudolf Šrámek, CSc., je jazykovědec, onomastik, dialektolog a vyučující na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Na stejné univerzitě strávil i svá vlastní studentská léta při studiu češtiny a ruštiny. Jako čerstvý absolvent nastoupil do dialektologického pracoviště Ústavu pro jazyk český v Brně a hned rok poté publikoval první dialektologickou studii o východním Hlučínsku, které bylo těžištěm jeho výzkumů i v toponomastice (Bayerová – Lutterer, 1994).

Na poli onomastiky je Šrámek velmi úspěšným – z řídících aktivit je možné zmínit jeho místopředsednictví Mezinárodní komise pro slovanskou onomastiku při Mezi-

národním komitétu slavistů, předsednictví Komise pro Slovanský onomastický atlas, předsednictví Onomastické komise AV ČR nebo viceprezidenství International Council of Onomastic Sciences (Obrovská, 2004).

Tato bakalářská práce částečně vychází ze Šrámkovy monografie *Úvod do obecné onomastiky* (1999).

3 Město Pacov

3.1 Současný stav

Pacov je město o rozloze 3 584 ha ležící v okrese Pelhřimov v Kraji Vysočina, vzdálené 17 km na severozápad od okresního města Pelhřimov. K 31. 7. 2014 zde žilo 4 751 obyvatel. K městu oficiálně patří i místní části Jetřichovec, Velká Rovná, Bedřichov, Roučkovice a Zhoř. Partnerskou obcí je švýcarské Arni z kantonu Bern, s nímž dlouhodobě spolupracuje nejen město, ale hlavně pacovské gymnázium.

Pacov je zajímavý svým přesným umístěním na 15. stupni východní délky, tj. 15. poledníku. Jeho místní čas je naprosto totožný s časem středoevropským. Pojmenování *Pacovský poledník* nese místní vícežánrový hudební festival, jehož organizátoři se zasloužili o vyznačení průběhu 15. poledníku pruhem žluté barvy na komunikacích v celém městě.

Obrázek 1: Město Pacov, © Zdeněk Klika 2014

3.2 Historie města

Název města je odvozován z vlastního jména Pac, které snad vzniklo zkrácením německého *der Batzen*, které lze přeložit jako hrouda hlíny či kus bláta. Místo, kde se

Pacov nachází, bylo původně nejspíš velmi blátivé. Stopu můžeme spatřit i v pojmenování ulice *Na Blatech* (Stejskalová, 1997, s. 7).

Kolonizace na území Pacova začala pravděpodobně v 12. století. Nejstarším dokladem hmotného typu je gotický náhrobek Hrona z Pacova pocházející z přelomu 13. a 14. století, umístěný v děkanském chrámu sv. Archanděla Michaela, který byl založen ve 13. století. Dle zmíněného náhrobku historici odhadují, že Pacov se tou dobou rozprostíral jako osada v místech, kde dnes najdeme severní část zámku. Oproti tomu písemné zmínky pochází až z počátku 14. století z rožmberské knihy, v níž se řeší pře o majetek Oldřicha z Pacova. Během 14. století se Pacov dostal do rukou několika majitelů, k nimž patřili i Rožmberci nebo Jan Lucemburský. Šlechtický rod Malovců z Malovic získává město a panství v 15. století. Město za jejich vlády vzkvétalo a obdrželo i mnoho z důležitých výsad a privilegií. Právo užívání znaku a pečeti se dostalo městu roku 1519 a jejich podoba se zachovala dodnes. Pyšnit se Pacov směl pečetením červeným voskem, což bývala spíše výsada královských měst. Pacov je však roku 1597 povýšen pouze na město panské. Významným majitelem města v 16. století je Zikmund Rombháp ze Suché, který Pacovu přiznává právo šenkování vína a vaření piva. Město později prodal rodu Španovských. V století 17. město vlastní Vít ze Rzavého, dále Jan st. Černín z Chudenic a po něm Zikmund Myslík z Hyršova. Myslík ve své závěti město odkázal církevnímu řádu bosých karmelitánů, kteří se zasloužili o změnu pacovského zámku, přestavovaného rodem Španovských i Myslíkem, v klášter a vystavění barokního kostela sv. Václava (Stejskalová, 1997, s. 7–10). Kostel dnes neslouží pro účely bohoslužeb, ale jako zázemí pro koncerty, muzikoterapie či meditace.

S národním obrozením v Pacově začíná vzkvétat tradice ochotnického divadla za podpory matematika a filozofa Bernarda Bolzana. Kulturního života té doby se účastní i divadelník a malíř Jan Vojna, autor výzdoby interiéru zámeckého divadla (dnešní zámecký sál) (Stejskalová, 1997, s. 10–11). Nejvýznamnějším pacovským rodákem je však Antonín Sova. Narodil se na místním zámku a značnou část života strávil právě zde. Pacov si ho připomíná pomníkem, umístěným v parku Antonína Sovy, a expozicí o jeho životě a díle v městském muzeu.

Dvacáté století je klíčové pro rozvoj motocyklového sportu. Pacov dodnes hostí mezinárodní motocyklové závody a každoročně pořádá veteran rallye u příležitosti Dne mikroregionu.

Německá okupace poznamenala Pacovsko vysokou ztrátou lidských životů. Během druhé světové války v Pacově „zanikla silná židovská komunita“. Dne 5. 5. 1945 kvůli německým vojákům lehly popelem blízké Leskovice a při této tragédii zemřeli další občané města. Dva roky nato se na pacovském zámku usadila armáda ČSR, která se zde zdržela až do roku 1992 (Stejskalová, 1997, s. 12). Objekt opustila zpustošený a pouze díky dotačním prostředkům z Ministerstva kultury ČR (Program regenerace městských památkových zón) mohl být ze zámku vybudován takový komplex, jakým je dnes. Pod záštitou starosty města Lukáše Vlčka z pacovského zámku vzniklo zázemí pro městský úřad a regionální kulturní a společenské centrum, jež tvoří informační centrum, městská knihovna, muzeum, víceúčelový sál a klubovny pro místní spolky.

4 Příjmení

Příjmením rozumíme tu část jména člověka přidávanou k rodnému jménu, která jasně odkazuje na příslušnost k jeho rodu či rodině. Většina jazyků v běžné mluvené i psané komunikaci umisťuje příjmení za rodné jméno, najdeme ale i takové jazyky, u nichž je příjmení na prvním místě (např. maďarština, korejština, vietnamština, čínština, japonština) (Wikipedia, 2014, [cit. 2014-11-16]).

Příjmení nemusí být pouze jedno. Příslušníci některých kultur se chlubí dvěma zděděnými příjmeními, a to patronymikonem (jménem po otci nebo jiném mužském příslušníkovi rodu) a matronymikonem (jménem po matce nebo jiné ženské příslušnici rodu) (Nový akademický slovník cizích slov A–Ž, 2007, s. 508 a 604). Běžné je to tak například ve Španělsku nebo Portugalsku. V Rusku plnil patronymikon funkci druhého křestního jména, dnes se od něj upouští.

Dvě příjmení nemusí být pouze zděděná. V Čechách se v poslední době uplatňuje princip zdvojování příjmení tak, že si žena při sňatku nechává své rodné příjmení a před něj přidává příjmení svého nastávajícího (např. Kateřina Fuková si bere za muže Jiřího Hodinku, pak bude její jméno v plném znění Kateřina Hodinková Fuková), stejný princip by platil i u mužů. Druhé příjmení se podle § 8 odst. 1 zákona o rodině připojuje jedině bez spojovníku, ačkoliv v sousedních státech je varianta se spojovníkem běžná (Zákon č. 301/2000 Sb., 2000).

Některé slovanské jazyky uplatňují u příjmení princip přechylování, a tak se jejich ženská podoba příjmení liší od mužské. I v České republice jsou příjmení žen tvořena v souladu s pravidly české mluvnice – přechylováním. Tento způsob zacházení s příjmením však není příliš obvyklý, a tak v jiných státech s odlišnou tradicí může docházet k nedorozuměním. Některé ženy se problémům s tím souvisejícím snaží předcházet přijetím mužské podoby příjmení. Příjmení v mužském tvaru však může Češka užívat pouze tehdy, jde-li o: „cizinku; občanku, která má nebo bude mít trvalý pobyt v cizině; občanku, jejíž manžel je cizinec nebo jejíž partnerka je cizinka nebo jde-li o občanku, která je jiné než české národnosti“ (Zákon č. 301/2000 Sb., § 69, 2000). Obdobný postup se uplatňuje v případě zápisu narozeného dítěte – lze uvést mužský tvar ženského pohlaví, pokud je dítě: „cizincem; občanem, který má nebo

bude mít trvalý pobyt v cizině; občanem, jehož jeden z rodičů je cizincem nebo občanem, který je jiné než české národnosti“ (Zákon č. 301/2000 Sb., § 69, 2000).

4.1 Příjmení z právního hlediska

V následujících odstavcích se budeme podrobněji zabývat rozborem příjmení z právního hlediska, a to za pomoci *zákona č. 301/2000 Sb., ze dne 2. srpna 2000, o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů*. Část věnovanou příjmení kodifikuje Hlava II, kde díl 1 patří osobním jménům, díl 2 příjmením obecně a díl 3 změně jména a příjmení. Celé znění Hlavy II zákona č. 301/2000 Sb. obsahuje příloha č. 1.

4.1.1 Příjmení (§ 70)

Rozhodne-li se fyzická osoba při uzavírání sňatku k užívání dvou příjmení – příjmení společného a předchozího, je povinna užívat obě tato příjmení a nelze od toho upustit pouhým prohlášením, pokud manželství nadále trvá. V době trvání manželského svazku může být prohlášení o rozhodnutí užívat jedno příjmení uskutečněno pouze souhlasným prohlášením obou manželů, a to před jakýmkoliv matričním úřadem. Takovým prohlášením se nelze vzdát společného příjmení (Zákon č. 301/2000 Sb., § 70 odst. 2, 2002). Užívají-li společné příjmení složené ze dvou částí společné nezletilé děti, upuštění od užívání této podoby lze učinit pouze se souhlasem druhého manžela (Zákon č. 301/2000 Sb., § 70 odst. 3, 2002).

Pokud si manželé po sňatku ponechají svá dosavadní příjmení, lze i později učinit prohlášení o používání příjmení společného. Toto prohlášení se pak vztahuje i na společné nezletilé děti (Zákon č. 301/2000 Sb., § 70 odst. 4, 2002).

4.1.2 Změna jména a příjmení (§ 72 a § 73)

Příjmení lze změnit pouze na základě žádosti v případě, že jde o příjmení hanlivé, směšné nebo jsou-li uvedeny jiné závažné důvody (Zákon č. 301/2000 Sb., § 72 odst. 2 a 3, 2002). Změna jména není povolena, pokud žádá jedinec o změnu na jméno opačného pohlaví, na jméno zkomolené, zdrobnělé, domácké, případně na jméno, „které má žijící sourozenec společných rodičů“. Změna se nepovoluje ani tehdy, pokud by byla v rozporu s potřebami a zájmy nezletilého dítěte (Zákon č. 301/2000 Sb., § 72 odst. 4, 2002).

V případě transsexuality je změna jména a příjmení povolena. V době léčby pro změnu pohlaví se takové případy řeší neutrální podobou jména (př. Míša Petruš – oficiální podoba jména a příjmení). Pokud dotyčná osoba o změnu nepožádá, „matřiční úřad uvede v knize narození její příjmení v souladu s pravidly české mluvnice ve tvaru odpovídajícím novému pohlaví; jméno do knihy narození nezapíše a učiní o tom oznámení soudu“ (Zákon č. 301/2000 Sb., § 72 odst. 5, 2002).

Je-li osoba v manželském svazku, změna příjmení jí může být povolena pouze na základě souhlasu druhého manžela (Zákon č. 301/2000 Sb., § 72 odst. 1, 2002). Pokud je povolena změna příjmení jednomu z manželů, vztahuje se tato změna i na druhého manžela a jejich nezletilé děti (Zákon č. 301/2000 Sb., § 72 odst. 2, 2002). Pokud mají manželé a rodiče dítěte odlišná příjmení, „změna příjmení toho z manželů, jehož příjmení má nezletilý, se vztahuje i na nezletilého“ (Zákon č. 301/2000 Sb., § 72 odst. 3, 2002). Pokud manželé užívají společné příjmení s tím, že jeden z nich užívá i příjmení předchozí, pak může být povolena změna pouze příjmení společného (Zákon č. 301/2000 Sb., § 72 odst. 4, 2002).

4.2 Vývoj příjmení v Českých zemích

4.2.1 Příjímí

Osobní jméno neslo identitu svého uživatele velmi dlouho samo, jmenné seznamy byly podle něj pořádané ještě v 18. století. Už ze samotného označení „příjmení“ je dodnes patrná jeho druhotnost, „stálo jen při jméně a doplňovalo je.“ V psaných textech se objevovala příjmení pouze při první zmínce o jejich nositeli, dále už byli označováni pouze jménem rodným (Moldanová, 2010, s. 8).

Příjmení začalo mít svůj význam až ve chvíli, kdy samotné osobní jméno nedostačovalo k odlišení osob. Dnes se nastávající rodiče probírají nepřebornými seznamy jmen, naši předci však takový výběr neměli. Nositelé stejných jmen byli v kolektivu často rozpoznáváni na základě odlišných hypokoristik, tj. domácích podob jmen (např. Jan/Janoušek/Janíček/Jenda/Johannes) (Moldanová, 2010, s. 8).

Ve 13. století (podle Pleskalové již ve století 12.), se na našem území poprvé začala objevovat příjímí, jinak přízviska. Svou povahou se výrazně lišila od dnešních příjmení – byla osobitá, těsně spjatá se svým nositelem a nedědičná (stejná příjímí neměli ani nejbližší příbuzní). U příjímí nelze mluvit o ustálenosti, jedna osoba mohla

mít dokonce několik příjmí zároveň (Knappová, 2008, s. 6–7). Během 12. a 13. století se vyskytovaly dva typy – přízviska utvořená přímo z osobního jména otce či, výjimečně, matky (např. Jan Jakubův, Jan Terezin) a zakončená sufixem *-(ov)ic*, jenž byl připojován „k plným základům jména otce“. Šlechta si ve stejné době volí příjmí podle svého místa původu (např. Bohuslaus de Horka). Tento druh přízvisek se ještě v 13. století osamostatnil a dnes ho známe jako tzv. šlechtický predikát (Pleskalová, 2011, s. 50–51).

Století 14. i 15. stále přeje příjmím s tím, že jejich význam nabývá na hodnotě. Nejnapadněji se opět prosazují šlechtické přídomky a patronymická označení. Dále jsou doplňková přízviska vytvářena ze jmen osob, názvů zvířat, rostlin a věcí, částí těla, povahových a fyzických vlastností člověka, ze jmen činitelských a dějových, z toponym a v neposlední řadě se objevují příjmí inspirovaná povoláním nositele. Příjmí podle domovních znamení ani jména po chalupě se prozatím nijak výrazně neuplatňují (Pleskalová, 2011, s. 69–72).

V době 16. až 18. století se příjmí stává téměř oficiální součástí pojmenování svého nositele a dostává svůj specifický dědičný rys (Pleskalová, 2011, s. 126). Způsoby jeho tvoření plynule navazují na ty, které byly uplatňovány v předcházejících stoletích. Výrazněji se uplatnila, hlavně na venkově, jména po chalupě, která ve své době fungovala jako přízviska. Naopak v pražském prostředí se začalo uplatňovat pojmenování podle domů a domovních znaků (Pleskalová, 2011, s. 118–119). Ženská příjmí jsou ještě stále často tvořena opisem (např. Kateřina Jiříka Forbelskýho), začínají se ale už i ustalovat formanty typické pro ženy: *-ova*, *-ů*, *-in*, z nichž později vznikne formant *-ová* používaný dodnes (Pleskalová, 2011, s. 125–126).

4.2.2 Příjmení

Pevná pravidla ve vedení matrik v zemích Koruny české přinesl Josef II. Císařské předpisy z let 1772 a 1779 nařizující „důsledné užívání rodových jmen, tj. dědičných příjmení“ doplňuje patent Josefa II. z 1. 11. 1786. Členové židovské komunity museli důsledně užívat příjmení od 1. 1. 1788 podle patentu z 23. 6. 1787. Kompetenci ke změně příjmení získaly zemské politické úřady dekretem dvorské kanceláře z let 1826 a 1866 (Knappová, 2008, s. 9).

Se zánikem monarchie r. 1918 bylo v nově vzniklém Československu zrušeno šlechtictví, a tak od této doby není povoleno užívat v příjmení předložku z ani označení hrabě, baron, princ apod. Po druhé světové válce výrazně ubylo německých příjmení, což bylo způsobené odsunem Němců a hromadným měněním německých příjmení za česká (Pleskalová, 2011, s. 161). V současné době je repertoár příjmení v Čechách rozšiřován hlavně o příjmení asijských a východoevropských přistěhovalců.

5 Jména po chalupě

Jména po chalupě pocházejí původně z 16. století, kdy plnila funkci příjímí. Spjatost s „chalupou“, tj. s nemovitostí, byla pro úřady velmi důležitá, a tak noví majitelé s novou usedlostí časem přebrali i nová příjímí (Pleskalová, 2011, s. 118). Po r. 1786 vybraná jména po chalupě zoficiálněla a stala se plnohodnotnými příjmeními, nezoficializovaná jména po chalupě dále sloužila k příznakovému pojmenování obyvatel v rámci komunity, případně obce tak, jak se tomu děje dodnes (Pleskalová, 2011, s. 164).

6 Přezdívky

6.1 Vývoj přezdívek v Českých zemích

V prvním období, o kterém se zmiňuje Pleskalová ve své monografii *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*, tedy v 11. až 13. století o přezdívkách mluvit nelze. Pro bližší označování osob se užívá pouze příjímí, která ovšem neexistují samostatně, což je zásadně odlišuje od přezdívek. Tyto doplňující výrazy, sloužící k hlubší identifikaci, později poskytují „materiálovou a motivační základnu pro formující se doplňková jména nejrůznější povahy (příjímí, šlechtické predikáty, přezdívky)“ (Pleskalová, 2011, s. 51).

Ani v 14. a 15. století se přezdívky výrazně nezařazují do systému antroponym, víceméně splývají s příjímím, které se i v této době motivicky orientuje převážně na charakteristické rysy pojmenovávaných osob. O přezdívkách v pravém slova smyslu lze uvažovat maximálně v situaci, kdy se ono antroponymum vyskytuje za příjímím (Pleskalová, 2011, s. 73–74).

V období humanistickém a barokním (tj. 16. století až druhá třetina 18. století) se stále ještě nesetkáme s výrazným výskytem přezdívek, pouze u jmen připojovaných ke jménu křestnímu, u nichž přezdívka slouží jako příjímí. Nepřehlédnutelné vlastnosti pojmenovávaného či jeho osobní zvyky sloužily k utváření přezdívek, z nichž později vznikaly příjímí (Pleskalová, 2011, s. 127).

S koncem 18. století a počátkem cesty k nové spisovné češtině se vývoj přezdívek začíná ubírat směrem k jejich dnešnímu pojetí. Některé často užívané přezdívky se staly svou podobou primárně příjmením, jiné slouží jako neoficiální charakteristické pojmenování osob (Pleskalová, 2011, s. 165). Přezdívky jsou onomastickým materiálem, který výrazně přispívá k pochopení dobového diskurzu.

6.2 Charakteristika přezdívek

„Přezdívka (jméno vlastní přezdívkové) je neúřední, doplňkové vlastní jméno, které většinou charakterizuje osoby, místa nebo věci a vztahuje se k povolání, vlastnostem, původu atd. nositele jména. Může obsahovat pozitivní, nebo negativní hodnocení“ (Knappová, 2002, s. 354). Pro vznik přezdívek je úrodným prostředím homogenní skupina lidí (spojovat je může věk, zaměstnání, koníček apod.). Reakce

společnosti v odmítavém či obdivném smyslu je prvotním impulsem při tvorbě přezdívek. Přezdívka má primárně funkci pojmenovací. Motivována může být rodným jménem či příjmením nositele; apelativy, a to tělesnými, duševními a charakterovými vlastnostmi nositele; jinými onymickými systémy, a to tělesnými, duševními a charakterovými vlastnostmi nositele spolu s obdivem či vztahem k oblíbené postavě (Knappová, 1999). Jakákoliv nezvyklost až podivnost, která nese rysy trvalosti, je ideální motivací ke vzniku přezdívky. Samotný původ přezdívky bývá často zapomenut jejich tvůrcem i nositelem (hlavně u přezdívek motivovaných konkrétní událostí či situací), přezdívka tak dostává rys lidovosti. Jak píše Scheinostová (1999): „Woo-doo je prostě Woo-doo“.

Přezdívka může mít kromě pojmenování i sekundární poslání – odlišovací a krycí. Ve chvíli, kdy spolu kooperují dva lidé se stejným jménem, má přezdívka funkci věcnou – odlišovací. Šmilauer (1933) se ale zmiňuje, že toto odlišení častěji probíhá na bázi hypokoristik, tedy rozlišováním pomocí odlišných obměn křestního jména. Tato hypokorostika jsou potom neměnná a závazná, často natolik zakořeněná, že pokusům o tvorbu přezdívky odolávají. Přezdívka krycí v sobě nemusí na první pohled skýtat žádné známky negativního hodnocení, její účel je ale často spojený s nepřijetím nebo utajovaným odmítáním člena v kolektivu.

Přezdívka je pro člověka nedílnou součástí osobnosti a v jeho životě zaujímá místo karikatury – stejně jako tato zkratkovitá kresba s nápadně přehnanými znaky „má jemnou ironií zachytit a zveličt nejvýraznější rys pojmenovávaného“ (Scheinostová, 1999). Negativní hodnocení povahových i jiných vlastností je u přezdívek častější než hodnocení kladné či neutrální. Tato příznakovost se může po čase vytratit a okolím již není vnímána, ale pro nositele spíše přetrvává (Scheinostová, 1999).

Přezdívky jsou většinou užívány ve vztahu rovnocennosti, ale vyloučit je nemůžeme ani v poměru nadřazeném. U rovnocenných vztahů, běžných např. v rodině, mezi přáteli, v pracovním kolektivu apod., bývá užíváno přezdívek po delší době soužití. U vztahu nadřazeného, kde přezdívku udělují hlavně podřazení výše postaveným, mohou vznikat přezdívky velmi rychle a často je jejich nádech pejorativní (Knappová, 1989, s. 54–55).

Za úsměvné považujeme použití přezdívky pro osobu blízkou motivovanou přezdívkou partnera. Ženský protějšek Rumcajse je tak ve společnosti nazýván Mankou, nositel přezdívky Kozel má za partnerku Kozu, a pokud je někdo nazýván Pat, jeho nejlepším kamarádem bude téměř jistě Mat.

7 Příjmení v Pacově

7.1 Získání a zpracování dat

Materiál pro analýzu příjmení města Pacova byl poskytnut na základě žádosti vedoucí odboru vnitřních věcí a matrikářky Městského úřadu Pacov – Mgr. Dany Duškové. Do rukou se nám v elektronické podobě dostal soupis všech 4 751 příjmení osob, které byly ke dni 31. 7. 2014 přihlášeny k trvalému pobytu ve městě Pacově.

Data byla zpracována pomocí programu Microsoft Excel. Pomocí tabulek jsme nejdříve vytrídili stejná příjmení a spočítali četnost jejich výskytů. Následně započalo procházení jednotlivých příjmení a jejich přechýlených tvarů, tzn. párování mužské a ženské verze příjmení. Průzkumem jsme zjistili, že některá příjmení mají v Pacově své zástupce pouze z řad mužů nebo žen. Totožnost genderově nerozlišitelných příjmení typu *Tomšů*, *Jirků* apod. nám byla odhalena díky pomoci paní matrikářky. Příjmení *Orlando* jsme jako příjmení ženské identifikovali sami, neboť obě jeho nositelky osobně známe.

7.1.1 Statistické údaje

Ve městě Pacově můžeme najít 929 rozdílných příjmení. Ženy se zde mohou pochlubit 822 variantami přechýlených příjmení, muži 755 variantami příjmení nepřechýlených. Svůj „mužský“ protějšek zde nemá 172 přechýlených příjmení, „ženský“ protějšek nevlastní 105 příjmení nepřechýlených. Číslo 301 je počtem příjmení, jenž v Pacově vlastní pouze jediný muž. K záměně kvůli příjmení nemůže v Pacově dojít ani u 361 žen. Příjmení s četností 1 nehledě na přechýlení v Pacově najdeme 228. Pouze dvě ženy byly k 31. 7. 2014 v Pacově nositelkami dvou příjmení, muži se dvěma příjmeními zde k trvalému pobytu přihlášení nejsou.

Po porovnání 100 nejčastějších příjmení v Pacově a 100 nejčastějších příjmení v České republice jsme došli k závěru, že třetina nejčastějších pacovských příjmení se vyskytuje v první stovce nejčastějších příjmení republiky. Konkrétně se jedná o následující příjmení (řazeno sestupně dle četnosti): *Novák, Zeman, Dušek, Novotný, Švec, Stejskal, Němec, Štěpánek, Vaněk, Svoboda, Havel, Mareš, Matoušek, Hruška, Kolář, Vacek, Holub, Král, Hájek, Strnad, Kratochvíl, Kopecký, Čech, Kučera, Říha, Kohout*,

Bednář, Jelínek, Růžička, Toman, Pavlík, Pokorný, Procházka. Seznam 100 nejčastějších příjmení v Pacově (ke dni 31. 7. 2014) najdeme v příloze č. 2, seznam 100 nejčastějších příjmení v České republice (ke dni 3. 2. 2015) v příloze č. 3.

7.2 Analýza příjmení a jejich rozdělení

Následující podkapitolu uvozují dělení typů příjmení dvou předních českých antroponomastiček Dobrava Moldanové a Miloslavy Knappové. Z jejich přehledů je vypracován systém použitý pro zařazení příjmení k různým typům dle motivace v této bakalářské práci.

7.2.1 Dle Moldanové

Dobrava Moldanová (2010, s. 12–25) v knize *Naše příjmení* rozřazuje materiál do čtyř skupin:

- příjmení z rodných a křestních, tj. osobních jmen;
- příjmení z místních jmen;
- příjmení z apelativ, tj. podstatných jmen, přídavných jmen, sloves, příslovcí, částic a citoslovcí obecného významu;
- příjmení ze slov cizího původu.

7.2.2 Dle Knappové

Miloslava Knappová má oproti Moldanové dělení typů příjmení, tak jak o něm píše v publikaci *Naše a cizí příjmení v současné češtině*, mnohem jemnější. Pro přehlednost uvádíme pouze hlavní názvy jednotlivých kapitol, nikoliv dále odstíněné podkapitoly (Knappová, 2008, s. 13–32):

- příjmení z osobních jmen;
- příjmení ze jmen místních, národních a z názvů obyvatelských;
- příjmení motivovaná polohou, druhem či charakterem bydliště a jeho lokalizací v terénu, dále i novostí obyvatele v místě;
- příjmení podle vlastností tělesných i duševních, věku a příbuzenských vztahů;
- příjmení podle sociálního rozvrstvení, společenských poměrů, feudálních, církevních a vojenských hodností, právních a majetkových vztahů;
- příjmení z názvů řemesel, různých zaměstnání a činností člověka (skutečné či jen zamýšlené);

- příjmení z názvů živočichů a rostlin;
- příjmení z názvů věcí, abstrakt, přírodní jevů apod.;
- příjmení ze slovesných pojmenování, označení různých dějů;
- příjmení ze slov nesklonných, příslovcí, citoslovcí aj.

7.2.3 Systém zařazování příjmení k jednotlivým typům

Materiál určený k rozebrání v této bakalářské práci bude analyzován za pomoci následujících knih a slovníků:

- Knappová, Miloslava. *Naše a cizí příjmení v současné češtině*;
- Mates, Vladimír. *Jména tajemství zbavená: Malá encyklopedie 250 nejčastějších příjmení*;
- Mates, Vladimír. *Jména tajemství zbavená: Malá encyklopedie nejčastějších příjmení II. díl*;
- Moldanová, Dobrava. *Naše příjmení*;
- *Elektronický slovník staré češtiny* [online];
- *Malý staročeský slovník* [online];
- *Slovník spisovného jazyka českého* [online];
- Gebauer, Jan. *Slovník staročeský* [online].

Vzhledem k tomu, že při výkladu příjmení primárně vycházíme z monografií Vladimíra Matese, byly některé interpretace vzniku příjmení kvůli našemu pochopení konzultovány se samotným autorem.

Při analýze jsme pracovali s materiálem složeným z 42 různých příjmení, a to (uvádíme pouze nepřechýlené varianty): *Berka, Buřič, Dolejš, Dušek, Dvořák, Hájek, Havel, Hlásek, Holakovský, Holub, Hovorka, Hruška, Jirků, Kolář, Král, Krátoška, Krejča, Kršek, Kudrna, Mareš, Maršík, Mařinec, Mašát, Matoušek, Míka, Nekovář, Němec, Novák, Novotný, Papež, Plášil, Příbyl, Smetana, Stejskal, Svoboda, Štěpánek, Švec, Vacek, Vaněk, Zajíc, Zelenka, Zeman*. Počet 42 zahrnuje příjmení, která jsou v Pacově zastoupena minimálně 19×. (Původně plánovaná minimální četnost 20 zahrnula množinu o 36 příjmení, což jsme nepokládali za dostatečný vzorek pro analýzu v bakalářské práci.) U každého příjmení uvádíme jeho základní tvar i přechýlenou formu. Ze statistických údajů je možné vyčíst genderově odlišené zastoupení i pořadí na žebříčku nejvíce používaných příjmení ve městě Pacově.

Náš systém částečně kopíruje rozdělení typů příjmení Miloslavy Knappové, některé skupiny jsou však vyčleněny zvlášť – podle zastoupení ve vzorku, některé naopak vynechány. Analyzovaná příjmení jsou rozdělena do devíti skupin:

- příjmení z osobních jmen;
- příjmení podle stavu a sociálního rozvrstvení;
- příjmení podle řemesla, zaměstnání, oblíbených činností;
- příjmení z apelativ;
- příjmení podle duševních a tělesných vlastností;
- příjmení podle novosti v kolektivu či místě;
- příjmení ze jmen místních a obyvatelských;
- příjmení podle domovního znamení;
- příjmení podle oblíbených průpovědek a historek.

Příjmení vzniklá z osobních jmen jsou nejvíce zastoupenou skupinou tohoto výzkumu díky tomu, že používání osobních jmen bylo „po dlouhou dobu jediným prostředkem k identifikaci jedince“ (Knappová, 2008, s. 13). Ze jmen slovanských byla odvozena první přízviska či příjmí na území českého státu, později docházelo k derivaci ze jmen spojených s křesťanstvím (ať už to byla jména hebrejská, latinská nebo řecká) a ve 13. století se začínají objevovat příjmí germánského původu. Z analyzovaného vzorku příjmení mohou být do této kategorie zařazeni: *Berka, Dušek, Hájek, Havel, Holub, Jirků, Mareš, Maršík, Mařinec, Mašát, Matoušek, Míka, Štěpánek, Vacek, Vaněk*.

Stav a sociální status tvoří další skupinu příjmení – řadíme sem jedince, jejichž příjmení odkazuje k jejich postavení ve společnosti. Z analyzovaného vzorku příjmení mohou být do této kategorie zařazeni: *Dvořák, Svoboda, Zeman*.

Do skupiny **příjmení podle řemesla, zaměstnání a oblíbených činností** patří nejen samotné názvy pracovních oborů a řemesel, ale rovněž jsme se sem rozhodli zahrnout příjmení vzniklá z rutinních či oblíbených činností nositele. Z analyzovaného vzorku příjmení mohou být do této kategorie zařazeni: *Berka, Dvořák, Hájek, Hlásek, Holub* (činnost), *Kolář, Král, Krátoška, Krejča, Nekovář, Novák, Příbyl* (činnost), *Stejskal, Švec*.

Jednou z nejpočetnějších skupin vůbec jsou **příjmení vzniklá z apelativ** – jmen obecného významu. Skupina odráží život takový, jaký je – jeho radosti, starosti, abstrakta, věci denní potřeby, názvy pochutin a jídel, obecná označení lidí apod. Z analyzovaného vzorku příjmení mohou být do této kategorie zařazeni: *Buřič, Dušek, Hájek, Havel, Hlásek, Holub, Hruška, Kršek, Papež, Smetana, Svoboda, Švec, Zajíc, Zeman*.

Nejrozsáhlejší skupinou tohoto výzkumu se stala **příjmení podle duševních a tělesných vlastností**. Z analyzovaného vzorku příjmení mohou být do této kategorie zařazeni: *Buřič, Dvořák, Havel, Hlásek, Holakovský, Holub, Hovorka, Hruška, Král, Krátoška, Kršek, Kudrna, Nekovář, Němec, Plášil, Stejskal, Svoboda, Švec, Zajíc, Zelenka*.

Nová příjmení v dějinách vznikala s příchodem jedince do nových životních situací – vodítkem této skupiny je tak **novost v kolektivu nebo na daném místě**. Z analyzovaného vzorku příjmení mohou být do této kategorie zařazeni: *Němec, Novák, Novotný, Příbyl*.

Příjmení ze jmen místních měla za úkol popsat, odkud daný jedinec pochází – pojmenování bylo často utvořeno z názvu vsi, který dnes už většinou není možné konkrétně určit, nebo obecně místa, k němuž měl jedinec osobní vztah. Z analyzovaného vzorku příjmení mohou být do této kategorie zařazeni: *Dolejš, Hájek, Hruška, Král, Němec, Novák, Příbyl, Smetana, Svoboda, Zajíc, Zelenka*. K příjmením odvozených z místních jmen bývají v literatuře tradičně řazena i **příjmení podle domovního znamení**. Domovní znamení musela být, vzhledem k tomu, že se kreslila ručně, velmi jednoduchá – byla jakýmsi předchůdci dnešních logotypů. Z analyzovaného vzorku příjmení mohou být do této kategorie zařazeni: *Holub, Hruška, Zajíc*.

Poslední třídou založenou na velmi podobném principu, jakým bývají tvořeny přezdívky, jsou **příjmení podle oblíbených průpovědek a historek**. Daní jedinci nesou svá označení podle pořekadel, přísloví nebo i neustálených, individuálně vymyšlených vět, které jsou charakteristické právě pro ně. Z analyzovaného vzorku příjmení mohou být do této kategorie zařazeni: *Hájek, Holakovský, Holub, Hruška, Němec, Smetana*.

Zvláštní kategorií by mohla být **příjmení s možným pejorativním nádechem**. Do určité míry by sem mohla být zařazena veškerá příjmení z kategorie duševních a tě-

lesných vlastností míněná ironicky, některé vlastnosti přenesené na základě metaforické podoby s původním apelvativem přináší negativní význam už samy o sobě. Často měla hanlivá příjmení označovat jedince s nepevným rodinným zázemím nebo sociálním postavením. Z analyzovaného vzorku příjmení mohou být do této kategorie zařazeni: *Buřič, Havel, Hlásek, Holakovský, Holub, Hovorka, Hruška, Král, Krátoška, Kršek, Kudrna, Nekovář, Němec, Papež, Plášil, Stejskal, Svoboda, Švec, Zajíc, Zelenka, Zeman*.

Vlastní jména související s motivací jednotlivých příjmení vyznačujeme v textu kurzívou, některá motivující apelvativa jsou pro zdůraznění umístěna v uvozovkách. Odkazy k jiným diskutovaným příjmením jsou v elektronické verzi propojeny pomocí záložek a křížových odkazů, pro verzi tištěnou doplňujeme automaticky generované číslo stránky.

7.3 K různým druhům příjmení v Pacově

V kapitole *K různým druhům příjmení v Pacově* ozřejmujeme zjevné i potenciální motivace 42 nejčastějších pacovských příjmení. Kvůli víceznačnosti už zde nejsou příjmení tříděna do popsaných skupin, ale pouze seřazena podle nejpočetnějšího výskytu.

Dvořák/Dvořáková

Pořadí: 1.; četnost: 37 mužů a 32 žen

Moldanová i Mates se shodují, že pojmenování Dvořák je klasicky pojímáno jako označení „sedláka, majitele svobodného dvora“ nebo lidí, kteří na hospodářském dvoře pracovali. Výraz „dvořan“ je spíše užíván v kontextu s dvorem královským (Mates, 2002, s. 60 a Moldanová, 2010, s. 46).

Mates navíc uvádí synonymnost dvořáka s propriem šafář, tj. správce, hospodář (MSS, 2006–2014, cit. [2014-12-01]). V neposlední řadě bylo označení dvořák užíváno k označení slušných lidí (Mates, 2002, s. 60).

Novák/Nováková

Pořadí: 2.; četnost: 27 mužů, 28 žen

Nejčastější české příjmení Novák vzniklo jako označení člověka, který byl nový v již osídlené lokalitě nebo na jiném místě. Stejně byl pojmenován i švec, který vyráběl pouze nové boty a nespravoval staré (Mates, 20002, s. 186). Na zmíněných výkladech se shodují Mates, Moldanová (2010, s. 128) i Knappová (2008, s. 25 a 27), Mates ještě navíc uvádí, že Novákem byli nazýváni nejen ševci, ale i krejčí pracující pouze s novými látkami.

Mates dále zmiňuje jako motivaci pro příjmení Novák obrat k nové víře. Novák bylo pojmenování i pro zlepšovatele či novátora, což nebylo pojmáno nijak pejorativně, synonymii můžeme najít i u slov novota, novotář, pokrokář (Mates, 20002, s. 186).

Webový vokabulář navíc uvádí výklad Nováka jako „novodobého člověka“ (StČS, 2006–2014, cit. [2014-12-1]).

Papež/Papežová

Pořadí: 3.; četnost: 24 mužů, 29 žen

Hlava katolické církve, jejíž jméno pochází z deminutivního latinského výrazu *papa* znamenajícího „otec“, dala vzniknout příjmení Papež. Nazvaní tak byli někteří katolíci (Moldanová, 2010, s. 134), příjmení jistě mohlo být použito i hanlivě.

Zeman/Zemanová

Pořadí: 4.; četnost: 20 mužů, 22 žen

Příjmení Zeman je spjato s vlastnictvím půdy (země). Pojem byl dříve používán u vyšší i nižší šlechty, časem se jeho užití zúžilo na označování šlechty nižší (Mates, 2002, s. 298). Moldanová (2010, s. 222) chápe Zemana jako nepřiliš významného šlechtice s erbem či svobodného statkáře zapsaného i s vlastnictvím v zemských deskách; uvádí, že Zeman bylo „časté příjmení svobodníků“.

Své významy mají i expresivně zabarvené podoby tohoto jména – deminutivní zemanek byl buď nedospělý zeman, nebo „zemanče“ – nemanželský synek panaše (nižší šlechtic); z(Z)emanka mohla být Zemanovou družkou, ale i „letní hruškou prostřední velikosti“, jako „jedovatá zemanka“ byl označován jedovatý žampion (Mates, 2002, s. 298).

Dušek/Dušková

Pořadí: 5.; četnost: 17 mužů, 21 žen

Knappová (2008, s. 14), Moldanová (2010, s. 46) i Mates (2003, s. 58) se shodují, že příjmení Dušek vychází z osobního jména *Duchoslav*. Kompozitum *Duchoslav* mělo za úkol předurčovat osud dítěte – aby bylo duchem slavné. Jméno *Duchek* dávali kněží v případě, že bylo dítě křtěno „po sw. dušě“, tedy po svatodušních svátcích (letnicích)¹, případně přímo v době jejich konání (Mates, 2003, s. 58).

Moldanová (2010, s. 46) dále zmiňuje jako motivaci ke vzniku příjmení apelativum *duše*, Knappová (2008, s. 14) apelativum *duch*, jenž v stč. znamená *duch*, ale i *dech* (ESSČ, 2006–2014, cit. [2014-11-27]). Mates pracuje s oběma zmíněnými apelativy. (2003, s. 58)

Novotný/Novotná

Pořadí: 6.; četnost: 20 mužů, 16 žen

Výklad Moldanové (2010, s. 128), Knappové (2008, s. 25) i Matese (2002, s. 186) se shoduje. Příjmení *Novotný* odvozujeme ze zastaralého adjektiva „*novotný*“ s významem „*nový*“. Stejně jako *Novák*, *Novotný* byl člověk, který nově přišel na již obydlené místo, někdo cizí, obrácený na novou víru (Mates, 2002, s. 186).

Švec/Švecová

Pořadí: 7.; četnost: 17 mužů, 19 žen

Švec nebo *Ševčík* bylo označení pro řemeslníky obuvnického oboru, kteří nevynikali excelentními výsledky. (Lepší řemeslníci nesli příjmení *Novák*.) Příjmení se přenášelo i na nositele vlastností, které byly typicky přisuzovány právě ševcům – „zbrkllost, splašenost, potrhlost, vzteklost, umíněnost“. Ševci drželi „modré pondělí“, tzn. že v pondělí nechodili do práce, motivací tak mohla být i taková podobnost se zvyky nositele (Mates, 2002, s. 259).

Na Mladoboleslavsku je ševcem nazýván „úzký, nedlouhý pruh nezorané země mezi dvěma brázdami“ a také zástupce mykotické říše – hřib/klouzek strakoš. Švec tak

¹ „Pro křesťany jsou letnice svátkem seslání Ducha svatého, svátkem skutečné plnosti života“ (Víra.cz, 2014, cit. [2015-04-14]).

mohl být člověk nějakým způsobem vázaný k takové půdě či snad milovník zmíněného strakoše (Mates, 2002, s. 260).

Míka/Míková

Pořadí: 8.; četnost: 20 mužů, 15 žen

Osobní jméno *Mikuláš*, tj. „vítězný v lidu“, je základem příjmení Míka (Knappová, 2008, s. 18).

Zajíc/Zajícová

Pořadí: 9.; četnost: 14 mužů, 18 žen

Příjmení Zajíc zjevně vzniklo díky několika různým motivacím. Mates (2003, s. 351) i Moldanová (2010, s. 220) píšou o přezdívce Zajíc, která mohla mít svůj původ u obce, v jejíž názvu se podstatné jméno zajíc vyskytovalo. Přezdívka, z které posléze vzniklo příjmení, mohla mít svou motivaci v erbu či domovním znamení (Mates, 2003, s. 351 a Moldanová, 2010, s. 220).

Klíčovým stimulem pro pojmenování Zajíc byly fyzické a psychické vlastnosti, které měl nositel se zajícem společné – „zaječí pysk, dlouhé horní řezáky, dlouhé uši, knír, vypoulené oči, schopnost rychle běžet“; z vlastností duševních lze vyzdvihnout mladost a z ní vyplývající nezkušenost, nepřímé jednání, nesmělost nebo ustrašenost, které jsou zajícům často připisovány (Mates, 2003, s. 351).

Nekovář/Nekovářová

Pořadí: 10.; četnost: 13 mužů, 18 žen

Nekovářův prefix *ne-* napovídá, že se bude jednat o příjmení negativního charakteru. Moldanová (2010, s. 125) označuje jako Nekováře člověka špatného v kovářském řemesle, Mates tak označuje toho z kovářů, jenž byl na daném území vnímán jako „ten horší“ (2002, s. 131–132).

Učením nepolíbený muž, který se přesto rozhodl věnovat kovářskému řemeslu, tak též mohl být nazván Nekovářem. Stejně tak kovář, jenž se sice vyučil, ale nebyl přijat do cechu (řemeslnického sdružení).

Souvislost je možné najít i s přídavným jménem „kovaný“ s významem zběhlý, znalý (SSJČ, 2011, cit. [2015-02-09]), a to v antonymním významu – nezkušený, neznalý.

Mařinec/Mařincová

Pořadí: 11.; četnost: 18 mužů, 12 žen

Příjmení Mařinec vykládáme jako odvozené od staročeské varianty ženského jména *Marie – Máří*, „milovaná Bohem“ (Knappová, 2008, s. 17), nebo z latinského osobního jména *Mauritius* (Moldanová, 2010, s. 114). Mates (2003, s. 202) v kontextu s přechýlením ženských jmen na muže uvádí, že k takovým případům docházelo v případě, kdy dominantní postavou rodiny byla žena – to mohlo souviset buď s ženinými dominantními sklony a mužskou submisivností (potom její jméno v negativním smyslu mohlo přejít na manžela), nebo s nepřítomností otce v rodině (tak z Máří vznikl matronymikon).

Mařinec by také mohl být odvozen od *Mařáka* – postavičky z moravských lidových her (Moldanová, 2010, s. 114).

Příbyl/Příbylová

Pořadí: 12.; četnost: 17 mužů, 13 žen

K příjmení Příbyl udávají Moldanová (2010, s. 149) a Mates (2002, s. 206) totožný výklad. Z hlediska osobních jmen mohl být Příbyl odvozen od osobního jména *Příbyslav* nebo mohla motivací být i osada *Příbylov* umístěná ve městě Skuteč (Mates, 2002, s. 206 a Moldanová, 2010, s. 149).

Dále tak mohl být nazýván někdo, kdo byl nový v kolektivu, tzv. „příbyl“ (srovnatelné s Novákem). Souvislost můžeme hledat i v činnostech. Příbylem může být někdo, kdo někoho zbil (přibil ho) nebo kdo měl co dočinění s kladívkem a přibíjením hřebíků (Mates, 2002, s. 206).

Dolejš/Dolejšová

Pořadí: 13.; četnost: 15 mužů, 15 žen

Nositelé tohoto příjmení bydlívali v dolní části obce, odtud Dolejš (nebo také Dolejší). Jejich přímým opakem jsou příjmení Hořejš či delší podoba Hořejší – ta ozna-

čovala obyvatele horní části obce (Mates, 2002, s. 54). Moldanová (2010, s. 43) dodává, že taková přízviska často sloužila „k rozlišení jmenovců“.

Krátoška/Krátošková

Pořadí: 14.; četnost: 17 mužů, 12 žen

Vzniklo-li příjmení z adjektiva krátký, pak jeho nositel byl pravděpodobně drobného vzrůstu nebo byl naopak robustní a pojmenování bylo pejorativní (Mates, 2002, s. 138). Bylo-li motivací příjmení Krátoška sloveso krátit, pak měl nositel zaměstnání, v němž se musel často zabírat právě touto činností (Moldanová, 2010, s. 94).

Stejskal/Stejskalová

Pořadí: 15.; četnost: 17 mužů, 12 žen

Příjmení Stejskal vzniklo z minulého přičestí slovesa stýskat, *-ej-* vzniklo diftongizací *y > ej* typickou pro mluvenou podobu jazyka. Mates (2002, s. 233) definuje Stejskala jako osobu, která si „na něco stěžuje, stýská,“ nebyl to tedy někdo, komu by se „stýskalo po něčem/někom“.

Němec/Němcová

Pořadí: 16.; četnost: 14 mužů, 15 žen

Původní význam slova nacházíme v staročeském němec, tj. člověk, který je němý (MSS, 2006–2014, cit. [2014-12-1]). Němci tak byli označováni proto, že jejich jazyk byl pro naše předky nesrozumitelný.

Příjmení Němec dostávali lidé, kteří se přistěhovali a byli tak jedinými Němci mezi Čechy, lidé, kteří při sňatku pojali za svého druha Němce / za svou družku Němku, nebo lidé, kteří se „přistěhovali z obce s německým jménem“. Pro pojmenování dostačovalo i použití německých překladů na vývěskách obchodů nebo byl-li jeho „předek v Němcích na vandru“. Člověk, který o Němcích mluvil, ať už v dobrém nebo špatném slova smyslu, mohl být také nazván Němcem (Mates, 2002, s. 180).

Hovorka/Hovorková

Pořadí: 17.; četnost: 18 mužů, 9 žen

Mates (2002, s. 102) odvozuje příjmení Hovorka z nezdobného základu „hovora“, které znamená hovorný. Na rozdíl od jiných autorů (jak sám píše) považuje toto adjektivum za spíše pozitivní či neutrální než hanlivé.

Štěpánek/Štěpánková

Pořadí: 18.; četnost: 16 mužů, 11 žen

Deminutivní Štěpánek je odvozen od *Štěpána*, jehož základ hledejme v řeckém *stephanos*, což znamenalo věnec pro vítěze (Mates, 2002, s. 255). Jako štěpánek byly dříve označovány i křížaly (Mates, 2002, s. 256) – ty mohly být Štěpánkovou oblíbenou pochutinou.

Vaněk/Vaňková

Pořadí: 19.; četnost: 15 mužů, 11 žen

Původ příjmení Vaněk nalezneme u osobního jména *Václav*. Pojmenování Václav svému nositeli mělo přinést více slávy (ze staročeského *Váceslav*) (Mates, 2002, s. 271). Mates (2002, s. 276) předpokládá následující odvození: „Václav > Váňa > Vaněk“.

Jirků/Jirků

Pořadí: 20.; četnost: 11 mužů, 14 žen

Utvořené posesivní adjektivum z osobního jména *Jiří* dalo vzniknout příjmení Jirků (Moldanová, 2010, s. 77). Základem pro jméno Jiří je řecké *Georgios* s významem zemědělec (Mates, 2002, s. 111).

Svoboda/Svobodová

Pořadí: 21.; četnost: 11 mužů, 14 žen

Jedno z nejčastějších českých příjmení Svoboda dříve patřilo nepoddaným, tj. svobodným sedlákům – důležitá pro ně byla právě nezávaznost a volnost (Moldanová, 2010, s. 178). Se stejným výkladem jako Moldanová pracuje i Malý staročeský slovník (MSS, 2006–2014, cit. [2015-02-9]). Mates doplňuje výklad slova svoboda o význam „hrdina“ – muž, který byl udatný, a jako další motivaci zmiňuje i „souvislost s výrazem slovo“, jež by mohla být vykládána tak, že svobodným byl ten, kdo mohl

dostat slovo. Konečně, Svoboda mohl být do určité míry označen podle místa bydliště (Mates, 2002, s. 240–241).

Havel/Havlová

Pořadí: 22.; četnost: 12 mužů, 12 žen

Z obyvatelského jména *Gallus* (Kelt, obyvatel Galie) vzniklo jméno Havel. Hláška *g* se změnila v *h* ve 13. století, *-ll-* se přeměnilo na *-vl-* a kvůli jednodušší výslovnosti bylo doplněno epentetické *-e-*. Z křestního jména Havel se posléze vyvinulo homonymní příjmení. Jelikož latinské *Gallus* nese i význam kohout, je možné hledat významovou motivaci Havla i u slov jako kohout nebo s ním související bojovník (Mates, 2002, s. 73–74).

Mareš/Marešová

Pořadí: 23.; četnost: 12 mužů, 12 žen

Mareš už svou psanou podobou odkazuje k osobnímu jménu *Marek* – jménu jednoho z autorů evangelia Nového zákona. Jméno *Marek* pochází z Říma – buď „z osobního jména *Marcus*, nebo ze jména římského boha *Marta* (1. pád *Mars*)“. Obě jména se tradičně spojují s řeckým výrazem pro slovo bojovat (Mates, 2002, s. 163–165). Knappová (2008, s. 20) jméno boha *Marta* spojuje navíc s *Martinem*.

Plášil/Plášilová

Pořadí: 24.; četnost: 11 mužů, 13 žen

Původ příjmení Plášil můžeme hledat u přídavného jména *plachý* či slovesa *plašit*. U slovesné formy se jedná o tvar příčestí minulého s nulovou rodovou koncovkou – „plašil“ se změnou v kvantitě samohlásky *a* (Moldanová, 2010, s. 142). Slovesem *plašit* rozumíme „uvádět něco překotně do pohybu, vyplašovat“ (SS, 2006–2014, cit. [2015-02-09]). Jeho význam tvoří antonymum k prozíravosti a chladnokrevnosti.

Adjektivum *plachý* nese význam „bázlivý, ostýchavý, nesmělý, uzavřený, samotářský“, „zbytečný, bezdůvodný“, ale i „bojácný, nezkrocený“ (SSJČ, 2011, cit. [2015-02-9]). *Plachý* tak můžeme chápat jako krotký i divoký. Motivace pro pojmenování jedince *Plachým* mohla být i zabarvená ironicky, jak už to u příjmení odvozených z duševních a tělesných vlastností bývá.

Buřič/Buřičová

Pořadí: 25.; četnost: 10 mužů, 13 žen

Moldanová (2010, s. 36) vysvětluje výklad příjmení Buřič podle stejného apelativa. Jako buřiče označujeme člověka, jenž „podněcuje nepokoje“ (ať už je jimi myšlena válka, ale i neshody nebo nepřátelství), „pobuřuje svým chováním“ (lidově řečeno řádí) a „chová se nezávazně“ (ESSČ, 2006–2014, cit. [2015-02-09]).

Matoušek/Matoušková

Pořadí: 26.; četnost: 10 mužů, 13 žen

Pro osobní jméno Matouš, v deminutivní podobě Matoušek, bylo základem hebrejské jméno *Mattithjáh* (-*jáh* z *Jahve*) s významem boží dar (Moldanová, 2010, s. 115).

Hruška/Hrušková

Pořadí: 27.; četnost: 14 mužů, 8 žen

Nejnápadnějším významovým motivem u příjmení Hruška je přímý odkaz k danému stromu (hrušeň) či plodu (hruška). Nositelé tohoto příjmení byli znamenitými sadaři, vlastníky polností nacházejících se blízko hrušni nebo snad byli známí pro svůj zvyk spočinout (a jak píše Mates, někdy i počít) pod hruškou. Určitým stimulem se mohli stát i „hrušáci – koně s nažloutlou srstí“ (Mates, 2002, s. 94).

Z hlediska motivace odvozené od tělesných vlastností můžeme vyzdvihnout hruškovitý tvar hlavy, ke kterému bývá přirovnávána znatelně neforemná lebka, nebo hruškovitou postavu (Mates, 2002, s. 94), jež je kvůli dominanci velkých stehen a hýždí typická zejména pro ženy.

Symbol hrušky je snadno zapamatovatelný a nakreslitelný – vzpomeňme na Hrubínovy verše určené dětem: „Vezmi žlutou tužku, namaluj mi hrušku“ (Hrubín, 2008, s. 12), často byl proto používán jako domovní znamení nebo znak v erbu – odtud také může pocházet motivace k příjmení Hruška (Mates, 2002, s. 94).

V neposlední řadě mohl být Hruškou nazván člověk proslulý svými „hruškovitými“ průpovídkami – „padali jako hrušky“ nebo „sám jako hruška v poli“ (Mates, 2002, s. 94).

Kolář/Kolářová

Pořadí: 28.; četnost: 13 mužů, 9 žen

Kolářské zaměstnání (výroba kol a příslušenství k vozům) dalo vzniknout příjmení Kolář (Mates, 2002, s. 122).

Holakovský/Holakovská

Pořadí: 29.; četnost: 12 mužů, 10 žen

Základem příjmení Holakovský je nepochybně přídavné jméno holý. To v sobě skrývá spoustu významů. Moldanová (2010, s. 65) příjmení se základem *Hol-* přisuzuje plešatým či bezvousým mužům, ale i chudákům, kteří neměli nic než holé ruce. Celkové vyznění příjmení odkazuje spíše k mladíkovi (hoch – holobrádek) než staršímu muži (Mates, 2002, s. 82). Mates k absenci vlasů a vousů doplňuje nepřítomnost chlupů jako motiv pro příjmení *Hol-* muže (Mates, 2002, s. 85–86).

S významem holý se potkáme i ve smyslu odhalenosti či úplné obnaženosti. Příjmení by se tak mohlo vázat k nějaké peprné (nebo jen rozpačité) historce ze života jeho nositele anebo můžeme po jeho původu pátrat na kolbištích a dalších bojištích, kde byli holými muži bez zbraní a ochranného oděvu (ESSČ, 2006–2014, cit. [2015-02-11]). Filip Blažek v roli prince z pohádky *O třech rytířích, krásné paní a lněné kytli* by se tak klidně mohl jmenovat Holakovský.

Holý nemusí být jen člověk, ale i věci vázající se k němu – jeho pole, živobytí nebo ruce (SSJČ, 2011, cit. [2015-02-11]).

Dle našeho názoru mohla příjmení se základem *Hol-* vzniknout i díky, nebo snad kvůli, hojnému používání slovních spojení se slovem holý – např. holý nesmysl, holá nemožnost, holá fakta, holá pravda, holá skutečnost, holý život atd. (SSJČ, 2011, cit. [2015-02-11]).

Vacek/Vacková

Pořadí: 30.; četnost: 12 mužů, 10 žen

Příjmení Vacek bylo, stejně jako příjmení Vaněk, odvozeno od osobního jména *Václav* (viz Vaněk/Vaňková s. 43) – v tomto případě se jedná o jeho dodnes používanou

domáckou podobu. Moldanová (2010, s. 203) dokládá toto odvození zápisem z r. 1409 „*Wenceslaus alias Waczko*“.

Holub/Holubová

Pořadí: 31.; četnost: 11 mužů, 11 žen

S odkazem na apelativní název jednoho rodu z třídy ptáků mohl být Holubem nazván odpůrce či milovník holubů, případně jejich chovatel. Holub se vyskytoval i jako symbol domovního znamení (Mates, 2002, s. 84).

Mezi tělesné vlastnosti holuba potenciálně přenositelné na člověka řadíme zvětšení štítné žlázy (u ptáků známé jako vole) nebo našedlou barvu pleti. Z vlastností duševních představuje holub namyšlenost, pýchu, neposednost, přelétavost a neuspořádanost („dělat z něčeho holubník“) (Mates, 2002, s. 83–84). Vzhledem k tomu, že holub/holubice je symbolem míru a lásky, mohl tak být nazýván i člověk umírněný, klidný nebo dobrosrdečný, milující, zamilovaný.

Podstatné jméno holub rozšířilo svůj význam z pojmenování zvířete na označení suchých hlenů v nosu. S použitím tohoto přeneseného významu pro holuba se můžeme setkat např. v díle Sandry Brownové *Silnější než slova* (podle Křen, 2010, cit. [2015-02-09]): „A tady ten, co žere holuby z nosu, taky odvedl svůj díl zabíjení“.

Nositel ptačího jména mohl být proslulý svými holubími pořekadly (např. Lepší vrabec v hrsti, nežli holub na střeše.) (Mates, 2002, s. 83).

Moldanová doplňuje motivaci příjmení Holub o jméno *Jonáš* (z hebrejského *Jónah*), používané hlavně „u českých rodin židovského původu“. Jonáš znamená v překladu holub, zabarveno je konotací „volný jako pták“ (Moldanová, 2010, s. 66).

Mašát/Mašátová

Pořadí: 32.; četnost: 11 mužů, 11 žen

Za předka příjmení Mašát či Mašata můžeme považovat příjmení *Mach* (SS, 2006–2014, cit. [2015-02-09]). To bylo pravděpodobně odvozeno jako hypokoristikum od jmen Matěj, Matouš či Matyáš, jejichž společným předkem je hebrejské *Mattithjáh* (viz Matoušek s. 45). Valašské nářečí používá výraz *mach* k označení vepře (Mates, 2002, s. 157–158 a 168).

Základem by mohlo být i hypokoristikum *Máša* – ženská i mužská podoba jmen začínajících na *Ma-* (Moldanová, 2010, s. 114). V české kultuře má Máša ruskou konotaci – ať už ve spojení se jménem postavy z dramatu *Racek* Antona Pavloviče Čechova, nebo s textem písně Michala Davida „ruská Máša není česká Dáša“.

Král/Králová

Pořadí: 33.; četnost: 10 mužů, 12 žen

Označení král vzniklo ze staroněmeckého apelativa *karal* s významem „silný muž, chlap“. Nejzřetelnější (a zároveň nejméně překvapivou) motivací pro nazvání Králem je podoba dané osoby některému z panovníků či služba na královském dvoře (Mates, 2002, s. 136–137). Vlastnosti a činy hodné králů slouží jako potenciální motivace ke vzniku příjmení – ať už daný člověk s ostatními královsky zachází, královsky se dělí nebo je přesný („přesnost je výsadou králů“) (Mates, 2002, s. 136).

Nejen v dobách minulých, ale i dnes můžeme označit jako krále někoho, „kdo vyniká, je přední ve svém oboru“ (SSJČ, 2011, cit. [2015-02-09]) a díky svým vlohám získal titul či umístění v soutěži (Mates, 2002, s. 136).

Použití královského označení bylo velmi často zbarveno ironicky (Moldanová, 2010, s. 94). Králem tak mohl být vychloubačný tlachal nebo čistič kanálů a záchodů (Mates, 2002, s. 136).

Opomenout nemůžeme ani motivaci spočívající v geografických místech spjatých s králem – např. *Králova Lhota*, *Královec*, *Královské Poříčí*, *Kralice* (Mates, 2002, s. 135–136).

Maršík/Maršíková

Pořadí: 34.; četnost: 13 mužů, 8 žen

Výklad příjmení Maršík je shodný s výkladem příjmení *Mareš*, dle Knappové (2008, s. 20) však odkazuje pouze k osobnímu jménu *Marek*, nikoliv k *Martin*.

Hájek/Hájková

Pořadí: 35.; četnost: 9 mužů, 12 žen

Jako hájek je označován velmi řídký listnatý les – nositel příjmení Hájek tak pravděpodobně bydlel v blízkosti právě takového lesíku. Shodně označován byl i pastýř koní, apelativum „hájič“ pak sloužilo k pojmenování polního hlídače (Moldanová, 2010, s. 58). Mates (2002, s. 70) doplňuje výklad Moldanové o motivaci vzniklou kvůli častým průpovídkám spjatým se slovem „háj“ (např. Jdi do háje. Je to v háji.).

Příjmení Hájek se vyskytovalo u Židů – odvozením z osobního jména *Chajem* (varianta *Chajim*) znamenajícího život (Moldanová, 2010, s. 58).

Berka/Berková

Pořadí: 36.; četnost: 10 mužů, 10 žen

Díky osobnímu jménu germánského původu *Bernard* (s významem silný jako medvěd) se dnes můžeme setkávat s příjmením Berka (Knappová, 2008, s. 21). Možnou motivací je i zkomolení německého slova *Bergman* – havíř. Berka byl v dobách dřívějších ten, kdo bral (*ber-e*) bohatým i chudým – dnes bychom ho označili jako zloděje či lupiče (Mates, 2003, s. 31–32).

Zelenka/Zelenková

Pořadí: 37.; četnost: 7 mužů, 13 žen

Zeleným (Zelenkou) je označován člověk s bledým zbarvením pleti (např. při nemoci), nedospělec nebo nemanželské (zelené) dítě (Moldanová, 2010, s. 222). Za jednu z možných motivací pro vznik příjmení Zelenka je možné považovat i konotaci se slovem „zelenáč“, tj. začátečník.

Mates poukazuje na hojné odvození tohoto příjmení z místních názvů, kterých je po Čechách ve spojení se zelenou barvou více než dost (Mates, 2002, s. 296).

Hlásek/Hlásková

Pořadí: 38.; četnost: 12 mužů, 7 žen

Jako nejsnazší motivace k nazvání osoby Hláskem se zdá být přímý odkaz k hlasu jako zvuku lidských mluvidel – ať už měl dotyčný opravdu „hlásek jako konipásek“, hřmotný nebo jen nějak specificky zbarvený hlas. Nazváni tak mohli být i zpěváci – vážně, ale i posměšně a hanlivě.

Hlásek mohl být mluvčí obecního rozhlasu, klevetník nebo někdo, jehož oblíbenou činností bylo někomu něco hlásit či nahlašovat.

Hlas v sobě skrývá i význam hlasovacího práva – práva mít svůj názor a volit. Staročeské „první hlas držeti“ pak znamená mít rozhodující vliv na budoucí události (ESSČ, 2006–2014, cit. [2015-02-09]). Byl-li něčí hlas do určité míry omezen, snad mohl být nazván Hláškem.

Smetana/Smetanová

Pořadí: 39.; četnost: 11 mužů, 8 žen

Původ příjmení Smetana hledejme v první řadě u stejného apelativa. Smetanou mohl být nazván ten, kdo ji „vyráběl/prodával/miloval“. Jinou motivací mohla být prűpovídka obsahující slovo smetana (např. slíznout smetanu). Několik málo příjmení tohoto typu mohlo vzniknout i přenesením z místních jmen obsahujících ve svém názvu smetanu (Mates, 2002, s. 225).

Kršek/Kršková

Pořadí: 40.; četnost: 9 mužů, 10 žen

Převážně na střední a východní Moravě bylo dříve známé apelativum „krchňák“ jako označení pro leváka. V Jungmannově Slovníku česko-německém se můžeme setkat i s dalšími podobami (např. kršňák, krchák). Staročeši nazývali „kršní“ samotnou ruku, jež se „častěji vyskytovala v podobě skrčené se sevřenu pěstí (v boji držela štít)“ (Švestková, 1978). Příjmení bylo pravděpodobně dříve vnímáno spíše negativně vzhledem k „pravému nastavení světa“. Nemuselo jít pouze o člověka s obratnější levou rukou, ale i o jedince „levého“ – nešikovného.

Moldanová (2010, s. 96) k výkladu Švestkové doplňuje, že Kršek vznikl z přízviska Krška „vlivem přechodu přirozeného rodu k příznačnějšímu typu skloňování“.

Kudrna/Kudrnová

Pořadí: 41.; četnost: 9 mužů, 10 žen

Výklad příjmení Kudrna je přímo nasnadě – původní nositel tohoto příjmení měl ka-deřavé, resp. kudrnaté vlasy (Mates, 2003, s. 176). Člověk takto označený také mohl často vést tzv. kudrnaté řeči.

Krejča/Krejčová

Pořadí: 42.; četnost: 7 mužů, 12 žen

V Staročeském slovníku najdeme výraz „krajač (sukna)“ (SS, 2006–2014, cit. [2015-02-09]), látka se totiž dříve nestříhala, ale krájela – odtud krejčí a motivace pro vznik příjmení Krejčí či Krejča (Mates, 2002, s. 141).

8 Jména po chalupě v Pacově

Rozhovorem s Vlastimilem Simotou starším, pacovským pamětníkem, zaměstnancem Městského muzea Antonína Sovy v Pacově a autorem seriálu *Návraty k pramenům*, jsme potvrdili hypotézu, že v Pacově jména po chalupě běžně užívána nejsou. Jejich mimořádné užití v řadách starší generace však vyloučit nelze.

Pan Simota zmínil několik jmen po chalupě užívaných starší generací ještě ve 20. století – dané pacovské chalupy (případně domy) s sebou nesly následující označení: *u Čechů*, *u Gláزرů*, *u Ježků*, *u Klíčů*, *u Mašků*, *u Němečků*, *u Pečenků*, *u Suchdoláků*, *u Turnů*, *Vodrážků* a *u Zoubků*. Vzhledem k tomu, že jména po chalupě nebyla používána v žádných úředních a právních záznamech a jejich uplatnění nedokládají ani žádné kulturněhistorické dokumenty, nemáme kde ověřit jejich skutečnou existenci. Přeživšími jmény, dle Simotova názoru, jsou názvy chalup *u Mašků* (Myslíkova, č. p. 75), *u Vodrážků* (Myslíkova, č. p. 3) a *u Zoubků* (náměstí Svobody, č. p. 83). Sporadicky se najdou starší pacovští občané, kteří jsou schopni tato jména rozšifrovat. Oporou je jim intelektuální vrstva bývalých pacovských obyvatel, kteří v 50. letech odešli za prací do jiné části republiky – ti byli před svým odchodem aktivními uživateli těchto specifických antroponym. Střední a mladší generace se podle jmen po chalupě už orientovat nedokáže.

9 Přezdívky v Pacově

9.1 Sběr a zpracování dat

Sběr materiálu pro analýzu přezdívek města Pacova probíhal v několika etapách. První etapa sběru dat proběhla již v dubnu roku 2014, kdy jsme se v rámci naší kolokviální práce zabývali analýzou přezdívek studentů Gymnázia v Pacově. V tištěném dotazníku studenti vyplňovali své jméno, příjmení, domácí podobu křestního jména, případnou přezdívku a její motivaci a v neposlední řadě uváděli místo bydliště, aby mohla být jejich data později využita i v této bakalářské práci.

V druhé etapě jsme vyzvali občany města prostřednictvím pacovského měsíčníku *Z mého kraje*, kde byl v říjnovém čísle otištěn článek *Rozbor příjmení a přezdívek*, k pomoci při sbírání materiálu. V úvodu článku se čtenáři seznámili s vymezením pojmu onomastika a cílem této bakalářské práce. Posléze byli vybídnuti k zaslání přezdívek jim známých (společně s jejich motivacemi) na e-mailovou adresu zřízenou speciálně pro tyto účely: onomastikapacov@gmail.com. Vzhledem k možným rozpakům čtenářů nad motivací přezdívek jsme upozornili, že není nutné uvádět jméno a příjmení nositele přezdívky, pokud nijak nesouvisí s její motivací. Na článek, bohužel, zareagovalo pouze několik jedinců.

Třetí etapa sběru dat probíhala prostřednictvím rozhovorů s obyvateli Pacova – rodinnými příslušníky, přáteli a známými. Sebrané přezdívky tak pocházely z omezeného okruhu lidí a ne vždy k nim bylo podáno dostatečné vysvětlení jejich motivace.

Nejúspěšnější technikou při sběru dat (tzn. přezdívek) se ukázala být výzva sdílená obyvatelům Pacova na sociální síti Facebook. K upoutání uživatelů sítě jsme použili word cloud² složený z nejznámějších pacovských přezdívek (k nahlédnutí v příloze č. 4). Na facebookovou výzvu zareagovalo několik desítek lidí a zaslali přezdívky své i svých známých. Doptáváním adresátů či samotných nositelů přezdívek jsme pak zjišťovali jednotlivé motivace. S ohledem na věk oslovených uživatelů Facebooku

² Word cloud, jinak také tag cloud – typograficky zajímavý obrazec, kde jsou jednotlivá slova, tagy, zobrazována v různých velikostech a barvách, případně i fontech. Jednoduché tag cloudy byly typické pro vizualizaci klíčových slov na webech druhé generace.

Hravá forma zpracování word cloudů odpovídá blízkému lidskému vztahu k vizuálním podnětům. Word cloud napomáhá rychlé orientaci v klíčových slovech a pojetí tématu (Lepi, 2014, cit. [2015-03-23]).

můžeme konstatovat, že prostřednictvím této sociálně sítě se podařilo sesbírat nejznámější přezdívky používané hlavně mladou pacovskou generací.

Díky všem etapám sběru materiálu se nám podařilo získat velký objem dat, jejichž velikost stále, díky aktivitě pacovských občanů, narůstá. Kvůli velkému rozsahu onomastického materiálu a celkové povaze práce jsme se tak v analytické části rozhodli věnovat se pouze přezdívkám, jejichž motivací bylo příjmení nositele. V této fázi jsme znovu použili word cloud složený z přezdívek motivovaných příjmením, abychom měli možnost informovat pacovské o aktuální povaze výzkumu (k nahlédnutí v příloze č. 5).

Vzhledem k poměrům malého města (k 31. 7. 2014 žilo v Pacově 4 751 obyvatel) se nám podařilo kontaktovat téměř všechny nositele přezdívek uvedených v analytické části práce. Výklady jednotlivých motivací tak vesměs zahrnují výpovědi samotných nositelů, případně naše hypotézy. K tomuto postupu nás vedla nejen nepsaná etická pravidla (oslovení nositelé byli o umístění přezdívky v bakalářské práci informováni), ale i snaha postihnout motivaci přezdívky co možná nejvíce pravdivě.

9.2 Přezdívky motivované příjmením nositele

Ze sebraného materiálu lze do kategorie motivované příjmením nositele zařadit 44 přezdívek a neuzavřený počet přezdívek na hranici s hypokoristiky. Přezdívky jsou dále rozděleny do kategorií inspirovaných dle metodologie Miloslavy Knappové v článku *Přezdívky v proměnách staletí* (1999). Členění jsme dále upravili dle vlastních potřeb. Při popisu přezdívek uvádíme výchozí příjmení v kurzívě.

Analyzovaný vzorek přezdívek je rozdělen do sedmi skupin:

- přezdívky na hranici s hypokoristiky;
- přezdívky vzniklé rozšířením příjmení;
- přezdívky vzniklé rýmováním příjmení a následným zkrácením;
- přezdívky vzniklé zrcadlovým převrácením hlásek;
- zkratkové přezdívky;
- přezdívky s funkcí plnovýznamového apelativa odvozeného z příjmení;
- přezdívky vycházející ze stejného sémantického okruhu jako apelativum homonymní s příjmením.

Přezdívky motivované příjmením je do určité míry možné vnímat **na hranici s hypokoristiky**. Josef Beneš v monografii *O českých příjmeních* nazývá takové přezdívky „hypokoristika z příjmení“ kvůli obdobnému způsobu derivace, jaký lze nalézt u domácké podoby jmen (Beneš, 1962, s. 17 in Knappová, 1999, s. 83). Zařazovat přezdívky motivované příjmením mezi hypokoristika navrhuje i Svatopluk Pastyřík (Pastyřík, 1994, s. 104–107 in Knappová, 1999, s. 83). Jana Pleskalová (2002, s. 172) v *Encyklopedickém slovníku češtiny* popisuje hypokoristika jako „domácké, popř. mazlivé, zdobné apod. obměny neutrálních, oficiálních vlastních jmen v důvěrném (rodinném, přátelském atd.) prostředí“. V příkladech hypokoristik sama uvádí Horňajs < Horáček. I my se spíše přikláníme k řazení pojmenování tohoto typu mezi hypokoristika, ačkoliv samotnými nositeli jsou většinou považována za přezdívky. Pojmenování odlišují jedince v kolektivu a jejich podoba je závazná, částečně tak rysy přezdívek doopravdy nesou. Kvůli celkové povaze přezdívkových jmen na hranici s hypokoristiky neuvádíme přesný počet sebraného materiálu, ale pouze ilustrujeme způsoby tvoření na jednotlivých příkladech.

Málo zastoupené jsou tři skupiny vycházející z formálních stránek oficiálních podob příjmení, u nichž se uplatňují následující způsoby tvoření: rozšíření příjmení o další hlásky, rýmování s následným zkrácením nebo zrcadlové převrácení hlásek. Ve skupině **přezdívek vzniklých rozšířením příjmení** najdeme 2 zástupce, ve skupině **přezdívek vzniklých rýmováním příjmení s následným zkrácením** 3 antroponyma a kategorie **přezdívek vzniklých zrcadlovým převrácením hlásek** obsahuje 2 takto motivované přezdívky.

Jediná **zkratková přezdívka** obsažená v analyzovaném vzorku vychází ze spojení jména a příjmení nositele.

Zajímavou a živou skupinou jsou **přezdívky s funkcí plnovýznamového apelativa odvozeného z příjmení**. Sem řadíme přezdívky homonymní s českými apelativy, a to i v případě, že vznikly rýmováním (nejedná se potom pouze o rýmování a následné zkrácení). Ze sebraného materiálu jsme jich do této skupiny zařadili 31. V případě, že se jedná o apelativum, které vychází z totožného sémantického okruhu jako apelativum homonymní s příjmením, zařazeno zde není a lze ho nalézt ve skupině nadcházející.

Pravděpodobně nejkreativnější skupinou přezdívek motivovanou příjmením nositele jsou **přezdívky vycházející ze stejného sémantického okruhu jako apelativum homonymní s příjmením**. „Může jít o antonymické dvojice, asociační nebo doplňkové vztahy ve významových polích, využívají se i citoslovce“ (Knappová, 1999, s 88). Takovým nápaditým antroponymem bylo v našem materiálu označeno 7 osob.

Vzhledem k tomu, že některé kategorie přezdívek jsou velmi propustné, dovolujeme si přezdívky rozdělovat dle primárních motivací s uvedením faktu, že přezdívka by kvůli své povaze mohla být zařazena i do jiné skupiny (např. kvůli procesu tvoření).

9.2.1 Přezdívky na hranici s hypokoristiky

U přezdívek na hranici s hypokoristiky se převážně uplatňuje princip krácení, hojně jsou využívány tradiční hypokoristické přípony. U ženských přezdívkových jmen není výjimkou, že přetrvávají podoby hypokoristik vzniklé z příjmení, které měly dané ženy za svobodna.

Pravopis přezdívek/hypokoristik s odvozovací příponou *-i* kolísá. Po měkkých souhláskách je užíváno *i*, po tvrdých *y*, v případě obojetných souhlásek se vyskytují neustálené zápisy. O striktně ustálené pravopisné podobě můžeme mluvit pouze u hypokoristik/přezdívek, které byly signifikovány jejich samotným nositelem (např. jako nick ve hře nebo na sociálních sítích). V této práci jsou označení osob zakončená na *-i* či *-y* řazena do skupin podle toho, jaký pravopis uvedli dotázaní nebo podle toho, jak sebe samotného označují nositelé.

Jednotlivé způsoby odvozování hypokoristik/přezdívek pomocí přípon ilustrují následující příklady. V námi sebraném materiálu se nevyskytují shody v příponách pro ženskou a mužskou antroponyma. U žen je nejčastějším sufixem *-ka*, u mužů *-i/-y*. Mužská hypokoristika z příjmení vznikají i krácením s použitím nulového sufixu – pokud v takovém případě vzniklo antroponymum homonymní s apelativem, řadíme ho do skupiny přezdívek s funkcí plnovýznamového apelativa odvozeného z příjmení.

Ženy

- *-ajda*: *Špajda* (Špačková) aj.
- *-ena*: *Houdena* (Houdková) aj.
- *-ice*: *Dušice* (Dušková) aj.

- -ina, -yna: *Brodyna* (Brodská), *Fukyna* (Fuková), *Štěpina* (Štěpánková) aj.
- -ka: *Bláhovka* (Bláhová), *Drbalka* (Drbalová), *Dvořka* (Dvořáková), *Filsačka* (Filsaková), *Zemanka* (Zemanová) aj.

Muži

- -0: *Bárt* (Barták), *Ben* (Beneš), *Ham* (Hamouz), *Sam* (Samec)
- -a: *Bíza* (Bezemek), *Brába* (Brabec), *Číža* (Čížek), *Hrůša* (Hruška), *Káča* (Kačer), *Kost'a* (Kostroun), *Krát'a* (Kratochvíl), *Marša* (Maršík), *Mára* (Mařinec), *Příba* (Příbyl), *Růža* (Růžička), *Šáfa* (Šafarik), *Šáša* (Šašek), *Tůša* (Tušil) aj.
- -áč: *Sucháč* (Suchánek) aj.
- -ák: *Holend'ák* (Holenda), *Vít'ák* (Vítovský), *Vovák* (Voves) aj.
- -ča: *Kvapča* (Kvapil) aj.
- -i: *Kofi* (Kofroň), *Hovi* (Hovorka), *Novi* (Novák), *Papi* (Papež), *Pici* (Picka), *Pomi* (Pomazal) aj.
- -ič: *Tůmič* (Tůma) aj.
- -íček: *Picíček* (Picka) aj.
- -ík: *Bořík* (Bořil), *Buřík* (Buřič), *Papík* (Papež)
- -in, -yn: *Halin* (Halaška), *Kůrkyn* (Kůrka) aj.
- -ma: *Kuzma* (Kuzdas) aj.
- -on: *Koblon* (Koblic) aj.
- -oun: *Vlčoun* (Vlček) aj.
- -ous: *Berous* (Berka) aj.
- -y: *Baky* (Bakalár), *Bary* (Bareš), *Kery* (Kerouš), *Koby* (Koblic), *Kráty* (Krátoška), *Kudy* (Kuzdas), *Necky* (Neckář), *Pody* (Podolský), *Prochy* (Procházka), *Saly* (Salač), *Seky* (Sekyra), *Stejky/Stejsky* (Stejskal), *Tenky* (Tenkl) aj.

9.2.2 Přezdívky vzniklé rozšířením příjmení

Petrua – Původ přezdívky Petrua můžeme hledat u příjmení, ale zároveň i u rodného jména nositele, jelikož se jmenuje *Petr Petrů*. Kvůli vokálu *u*, který se vyskytuje u přezdívky i u příjmení, se kloníme spíše k variantě, že přezdívka byla vytvořena na základě příjmení – jeho rozšířením o vokál *a*.

Skouba – Přezdívka vznikla předsunutím konsonantu *s* před nositelovo příjmení *Kouba*, uplatnil se tu netradiční způsob – rozšíření příjmení. Nositel uvedl, že si svou

přezdívku vysloužil již v nízkém věku na pískovišti, kde spory o hračky a bábovičky vrcholily komolením příjmení ostatních dětí.

9.2.3 Přezdívky vzniklé rýmováním příjmení a následným zkrácením

Chcápek – Rýmováním příjmení *Votápek* – *Vochcápek* a následným vypuštěním předpony *vo-* vznikla přezdívka **Chcápek**. **Chcápek** je jiné označení pro bojínek luční, také tak ale může být pejorativně označen „muž malého vzrůstu nebo mladý a nezkušený“ (SNČ, s. 171) – vzhledem k tomu, že nositel této přezdívky se svou výškou blíží dvěma metrům, mohlo být označení **Chcápek** použito ironicky. Přezdívka by mohla být zařazena i do skupiny přezdívek s funkcí plnovýznamového apelativa odvozeného z příjmení.

Semi – Nositel získal z důvodu rýmování příjmení *Veselka* – *Semelka* a následného zkrácení přezdívku **Semi**. Ta nemá nic společného s latinskou předponou *semi-* vyjadřující polovinu. Označení *Semelka* má vztah s českým hudebníkem a skladatelem Leškem Semelkou. Spojitost je to spíše pejorativní, protože v kolektivu nositele přezdívky není Lešek Semelka oceňovanou celebritou. Nositel má rovněž přezdívku **Kyselka**.

Slád'a – Hypokoristická přípona *-a* byla přidána k rýmované podobě příjmení *Mládek* – *Sládek*. Daný jedinec nemá co do činění se zaměstnáním sládků, přezdívka by však mohla být částečně inspirována zálibou v pití piva. Stimul k vytvoření přezdívky v podobě literáta Josefa Václava Sládka či republikána Miroslava Sládka vylučujeme. Přezdívka ve tvaru *Sládek* by mohla být rovněž zařazena do skupiny přezdívek s funkcí plnovýznamového apelativa odvozeného z příjmení.

9.2.4 Přezdívky vzniklé zrcadlovým převrácením hlásek

Kečub/Kečup – Pravopis přezdívky **Kečub/Kečup** není jednotný ani mezi jejími přímými uživateli – ti, kteří prohlédli motivaci přezdívky, jež spočívá v převrácení hlásek příjmení *Buček*, zakončují přezdívku souhláskou *b*, ti, kteří motivaci neznají, používají *p*.

Šivid – Zrcadlovým převrácením hlásek v celém příjmení *Diviš* vznikla přezdívka **Šivid**.

9.2.5 Zkratkové přezdívky

TÉKá – Přezdívka Téká je složena z iniciál svého nositele – *Tomáše Kurana*. Její grafický zápis odpovídá výslovnostní podobě jednotlivých hlásek, velká písmena korespondují se zdrojovými antroponymy.

9.2.6 Přezdívky s funkcí plnovýznamového apelativa odvozeného z příjmení

Beran – V prostředí prvního stupně základní školy byla vytvořena přezdívka Beran pro pojmenování žáka *Berky*. Motivací přezdívky by mohla být i typická vlastnost beranů – tvrdohlavost. Možnost, že by Beran byl hanlivým označením pro evangelíka, vzhledem k prostředí, nízkému věku a s ním souvisejícími znalostmi vylučujeme.

Červ – Přezdívka s pejorativním nádechem přísluší nositeli příjmení *Červenka*. Negativní povahu apelativa způsobuje jeho spojení s obrazným pojmenováním zlé lidské osoby, tzv. lidského červa. Sám nositel, kterého přezdívka provází od útlého věku, ji však hodnotí kladně. Přezdívka byla po mužské linii předána již druhé generaci.

Dub – Neutrální označení odvozené od příznakové – zdrobnělé podoby příjmení dostal pacovský občan *Doubek*.

Ďas – Na podobném principu, jako vznikla předcházející přezdívka Dub, se zrodila i přezdívka Ďas – odvozením z deminutivní podoby příjmení *Ďásek*.

Ďolík – *Dolejš* přezdívaný Ďolík si svou přezdívku mohl vysloužit kvůli asociaci s příjmením, dolíčkům ve tvářích nebo v souvislosti s hraním kuliček, kde je důlek/d'olík ústředním místem hry.

Fízl – Příjmení *Filsak* dalo vzniknout přezdívce Fízl. Její souvislost s označením policisty jako „fízla“ nám není známa. Ačkoliv samo nespisovné apelativum má pejorativní povahu, neboť označuje příslušníka tajné policie (zrádce a donašeče), u přezdívky samotné není negativnost pocíťována okolím ani samotným nositelem.

Hošan – Přezdívka Hošan má své kořeny u příjmení *Hošek*. Antroponymum nemá žádnou souvislost s homosexuální orientací (hošan může být též označení pro gaye).

Hrot – Od příjmení *Hron* byla odvozena přezdívka Hrot. Ačkoliv se zde nabízí případná motivace v podobě výrazného šperku (piercingu) zakončeného hrotem, přezdívka s touto asociací nesouvisí.

Kámen – Přezdívka je odvozena z příjmení *Kamenický*. Částečným východiskem pro motivaci přezdívky by mohla být některá ustálená spojení zahrnující slovo kámen – „tvrdý jako kámen“, „tvář jako z kamene“ apod.

Kaňka – Kaňka, jiné označení pro inkoustovou skvrnu, je přezdívkou slečny *Kaňkové*. Přezdívka jí nebyla vybrána v kontextu vlastností typických pro kaňku, která signalizuje nedokonalost či nedbalost.

Kolečko – Gramatický střední rod podstatného jména Kolečko neprozrazuje genderovou identitu svého nositele – je jím slečna *Klečková*. Přezdívka prošla postupným vývojem: *Klečková* > *Kolečková* > *Kolečko*.

Křen – Apelativum mužského rodu Křen slouží k označení ženy s příjmením *Křtěnská*, používáno je pravděpodobně kvůli menším nárokům na výslovnost. Nepatrnou motivaci bychom snad mohli spatřit i u charakterových vlastností nositelky – pokud je člověk jako křen, z jeho vlastností vyniká ostrost a ráznost (SSJČ, 2011, cit. [2015-03-20]); obecně se jako křen označuje i nevíтанý společník.

Kyselka – Přezdívka s možným negativním nádechem Kyselka vznikla ve školním prostředí jako označení žáka *Veselky*. Přezdívka nijak nesouvisí s „kyselým“ obličejem, její nositel je naopak velmi veselý člověk. Apelativum kyselka bylo pravděpodobně žákům známo jako označení minerálního pramene (Hanácká kyselka). Nositel má rovněž přezdívku **Semi**.

Lopata – Rýmováním příjmení *Vopatová* byla nositelka nejdříve překřtěna na Lopatovou, z níž se teprve později kvůli jazykové ekonomii stala Lopata. Přezdívka nemá žádnou hlubší souvislost s rukama nositelky, tzn. nositelka nemá „ruce jako lopaty“.

Makovice – Zdrojem přezdívky Makovice je příjmení *Makovcová*. Ačkoliv by takové pojmenování mohla zapříčinit prostorově nápadná hlava nebo umíněnost, není tomu tak. Vřelý vztah k opiátům vzhledem k nízkému věku nositelky můžeme vyloučit úplně.

Máslo – Původ přezdívky Máslo můžeme hledat u příjmení *Maslák*. Pokud by přezdívka měla pejorativní nádech, prozrazovala by o svém nositeli, že je tzv. měkký nebo že má „máslo na hlavě“.

Micina – Micina vznikla odvozováním z příjmení *Mička*. Nemá bližší souvislost se shodným pojmenováním koček.

Mišák – Pod přezdívkou Mišák se skrývá nositel příjmení *Miskai* – z tohoto důvodu lze za správný považovat pouze pravopis přezdívky s měkkým *i*. Přezdívka byla po mužské linii předána už druhé generaci.

Mrazík – U přezdívky Mrazík se nabízí výklad z hlediska odvození od filmové postavy ruského dědečka Mrazíka, ve skutečnosti je ovšem mnohem jednodušší – nositelovo příjmení je *Mrázek*. Přezdívka je odvozena výměnou přípony *-ek* za deminutivní *-ík*.

Mrd – Jediná vulgární přezdívka v sebraném vzorku dat Mrd má svůj základ u příjmení *Markvart*, jehož pravopis vnímali Markvartovi přátelé po dlouhou dobu chybně jako „Markvard“ – odtud redukované Mrd. Apelativum jako takové označuje koitus.

Papiňák – Třetí nejpočetnější příjmení v Pacově – *Papež* – bylo částečnou motivací pro přezdívku Papiňák. Nositel přezdívky se ztotožnil s vlastnostmi Papinova hrnce v tom směru, že pod tlakem reagoval výbušně.

Párek – Přezdívkou Párek jsou v Pacově označováni dokonce dva mužští jedinci. Přezdívka tak úplně neplní jednu ze svých hlavních funkcí – odlišení jedince v kolektivu (v tomto případě v kolektivu města). První z přezdívek je (bez bližší věcné souvislosti) odvozena od příjmení *Páral*, druhá vznikla rýmováním s příjmením *Marek* (Marek – Párek).

Pásek – Hravé rýmování bylo motivací i pro vznik přezdívky Pásek odvozené z příjmení *Đásek*.

Rákoska – Rákoska neoznačuje ženu, ale muže nosícího příjmení *Rokoský*. Asociaci se štíhlou a ohebnou holí by mohla částečně vyvolávat i postava nositele, negativní

zabarvení spojené s tělesným trestem však jako motivaci ke vzniku přezdívky nepředpokládáme.

Stoupa – Přezdívka Stoupa vychází z lexikálního významu příjmení *Stupka*. Stoupa je „nádooba nebo jednoduché strojní zařízení na drcení materiálu pomocí tlouků (pěchů) na způsob moždíře“ (SSJČ, 2011, cit. [2015-03-23]), stupka označuje zdobnělý tvar. Autor přezdívky nejspíše tuto věcnou souvislost znal.

Šelma – Pod přezdívkou Šelma se skrývá pacovská občanka *Šeniglová*. Přezdívka byla s jistotou odvozena pouze od příjmení, ale samotné apelativum zahrnuje odkazy k mnoha lidským vlastnostem – šelma může být zlá, ničemná, darebná, prohnaná a vychytralá, škádlivá i vtipná (SSJČ, 2011, cit. [2015-03-20]).

Váleček – U přezdívky Váleček se nabízí jako motivace válečkovitá postava nositele, její výklad je však prostší – nositel přezdívky se jmenuje *Válek*.

Vlašák – Přezdívka byla odvozena od příjmení *Vlach* bez hlubší souvislosti s vlašským dvorem, salátem, ořechem či ryzlinkem.

Zajda – Zajda je přezdívka (na hranici s hypokoristikem) motivovaná příjmením *Zajíc*, a to i v přechýlené formě *Zajícová* – označení se používá pro mužský i ženský rod. Jako *Zajdové* jsou pacovští Zajíci známí již ve čtvrté generaci. Přezdívka je příležitostně deformována na tvar *Zajdek*, z kterého je explicitně patrné spojení slov Zajda a zadek. Kromě příjmení by u přezdívky Zajda mohla být potenciální motivací souvislost s ustrašeností a nezkušeností, které jsou příznačnými vlastnostmi zajíců. Jako „zajda“ bývá mimo jiné označován mladý muž se starší partnerkou. Přezdívkou je též možné zařadit do skupiny přezdívek vzniklých na základě krácení příjmení (na hranici s hypokoristiky).

Zelí – Motivací pro vznik přezdívky Zelí je příjmení *Zelenka*. Tuto přezdívkou používá i další jedinec v Pacově, v jeho případě už se ale nejedná o odvození z příjmení. Motivací pro ni byla hlávka čínské zelí v rukou nositele – výtečného fotbalisty, kterému u svačiny přibalené na zápas nikdy nechyběla zelenina.

Žížala – Žížala je přezdívka pacovské občanky, jejíž příjmení bylo za svobodna *Žížková*. Přezdívka mohla být částečně motivována i hubenou postavou nositelky.

9.2.7 Přezdívky vycházející ze stejného sémantického okruhu jako apelativum homonymní s příjmením

Digi – *Hodinka* přezdívaný Digi získal svou přezdívku již v brzkém dětském věku, když se mohl jako jeden z mála mezi svými vrstevníky chlubit digitálními hodinkami. Přezdívka měla nejdříve podobu *Digitálky*, až později byla zkrácena na Digi. V období vysokoškolských studií s ohledem na seriál běžící na televizních obrazovkách byla naopak rozšířena na *Digimon*. Přezdívka je v současné době vnímána jako modifikace příjmení, zařadit bychom ji však mohli i k přezdívkám motivovaným aktuálními událostmi nebo zvyky nositele.

Geňa – Příjmení nositele je *Suchánek*, jeho spolužáci ho však podle populární dvojice televizních bavičů Michala Suchánka a Richarda Genzera (Geňa) překřtili na Geňu. Přezdívka je tak motivována homonymním vztahem příjmení nositele a celebrity.

Jabko – Přezdívka Jabko vznikla jako asociace k příjmení *Hruška*. Vypuštěné *l* je příznakem běžné nespisovné výslovnosti slova jablko. Nositel přezdívky Marek Hruška je v myslích obyvatel Pacova zafixován také jako *Mára Jablečnej*.

Krusta – Nositel přezdívky Krusta nosí příjmení *Kůrka* – oba výrazy označují tvrdou vrstvu na povrchu něčeho měkkého (SSJČ, 2011, cit. [2015-03-20]).

Mičkin – Respondent *Mička* si přezdívku vysloužil po perfektně odehraném hokejovém zápase, kdy ho jeho spolužáci přirovnávali k hokejistovi Alexandru Ovečkinovi. Mička získal ke svému příjmení stejnou ruskou příponu jako reprezentant ruského národního týmu. Přezdívka by mohla být zařazena i k přezdívkám motivovaným jménem známé osobnosti, bez znalosti souvislostí může být vnímána pouze jako zkrácená varianta příjmení a řadit bychom ji tak mohli i k přezdívkám na hranici s hypokoristiky.

(Pan) Noha – Přezdívka Noha vznikla asociativně k příjmení *Hnát*. Hnát nebo také hnáta pocházejí ze stejné významové skupiny jako apelativum noha. Na nohou nositele přezdívky není patrný žádný zvláštní rys, motivaci v tomto směru tak nepředpokládáme.

Skopák – Antroponymum Skopák vychází z příjmení nositele *Němec*. Jako „skopčáci“ byli dříve označováni němečtí obyvatelé z oblasti Sudet. Jejich příbytky byly

umístěny v kopcovité krajině, zatímco české domácnosti ležely spíše na rovině – v níže položených vesnicích. Němci byli českými obyvateli nazýváni „skopčáci“, protože za nimi do vesnic přicházeli „z kopců“. Výraz byl posléze zobecněn na označení německého obyvatele vůbec (SSJČ, 2011, cit. [2015-03-20]). Hlásky č byla u přezdívky Skopák odstraněna pravděpodobně kvůli pohodlnější výslovnosti.

10 Závěr

Bakalářská práce se tematicky zaměřila na oblast antroponomastiky – příjmení, jména po chalupě a přezdívky. Výzkumným prostorem se stal Pacov – město ležící mezi sídly okresů Pelhřimov a Tábor. Cílem bylo přispět k poznání antroponymie města Pacova, která prozatím nebyla nijak systematicky zkoumána.

Antroponyma plní funkci označení svých nositelů, jimiž mohou být přijímána, ale i odmítána. Nesouzní-li člověk se svou přezdívkou, má možnost kriticky ji řešit se svým okolím a vyjádřit tak svou nechuť k ní. Další osud přezdívky je pak v rukách kolektivu, který na nátlak nositele většinou reaguje tím, že přezdívku přestane používat úplně nebo alespoň v jeho přítomnosti. Jiná situace nastává ve chvíli, kdy nositel o své přezdívkce neví (udržování v nevědomosti patrně vyplývá ze snahy okolí nositele citově nezranit nebo se vyhnout konfliktní situaci), pak nelze mluvit o přijetí ani odmítnutí. V případě, že se člověk neztotožní se svým příjmením, cesta k jeho změně je mnohem těžší než v případě přezdívek a musí být řešena oficiálně. Tak lze prostřednictvím žádosti s udáním vážného důvodu příjmení změnit, nositeli ovšem navždy zůstane tzv. rodné příjmení, a to v případě ženy i muže.

V úvodní kapitole jsme se zabývali onomastikou – vědou, která odkrývá tajemství vlastních jmen. Zvláštní pozornost jsme věnovali výuce onomastiky na české univerzitní půdě, kterou se nám podařilo zmapovat. Teoretická část práce shrnuje historické souvislosti vzniku příjmení i dalších antroponym, obecně vybraná antroponyma charakterizuje a v případě příjmení upozorňuje na právní záležitosti s nimi spojené.

Výzkum věnovaný příjmení byl umožněn díky datům získaným od Městského úřadu Pacov na základě oficiální žádosti. Po statistickém vyhodnocení materiálu a studiu odborné literatury jsme se zaměřili na výklad všech příjmení, která se v Pacově vyskytují minimálně u 19 lidí (42 příjmení), ať už v základním tvaru či přechýlené formě. Na prvních 42 zkoumaných pozicích se ve městě Pacově nevyskytují žádná neobvyklá příjmení, naopak jde o příjmení vnímaná jako neutrální, se kterými se běžně setkáváme. V analyzovaném vzorku příjmení se vyskytuje několik příjmení s možným pejorativním nádechem, nemyslíme si ale, že by tato expresivní funkce byla vnímána ať už samotnými nositeli, nebo ostatními lidmi.

Vybraná příjmení jsme v analytické části rozdělili do devíti skupin inspirovaných dělením Miloslavy Knappové, z nichž některá je možné zařadit i do více kategorií. Nejreprezentativnější skupinu zkoumaného vzorku představují příjmení vzniklá podle duševních a tělesných vlastností následovaná příjmeními odvozenými z osobních jmen. Zastoupení jednotlivých skupin ukazuje následující tabulka.

Kategorie	Četnost příjmení
Příjmení z osobních jmen ³	15
Příjmení podle stavu a sociálního rozvrstvení ⁴	3
Příjmení podle řemesla, zaměstnání, oblíbených činností ⁵	14
Příjmení z apelativ ⁶	14
Příjmení podle duševních a tělesných vlastností ⁷	20
Příjmení podle novosti v kolektivu či místě ⁸	4
Příjmení ze jmen místních a obyvatelských ⁹	11
Příjmení podle domovního znamení ¹⁰	3
Příjmení podle oblíbených průpovědek a historek ¹¹	6

Tabulka 1: Rozdělení příjmení do skupin (podle Knappové)

Jinou kategorizaci příjmení představila v publikaci *Naše příjmení* Dobrava Moldanová – toto rozdělení v práci nebylo použito, protože neodráží natolik dobře rozdíly motivací jednotlivých příjmení, jako je v jednotlivých kategoriích vystihla Knappová. Zastoupení příjmení podle skupin definovaných Moldanovou ukazuje následující tabulka. Některá příjmení lze zařadit do více kategorií.

³ Berka, Dušek, Hájek, Havel, Holub, Jirků, Mareš, Maršík, Mařinec, Mašát, Matoušek, Míka, Štěpánek, Vacek, Vaněk

⁴ Dvořák, Svoboda, Zeman

⁵ Berka, Dvořák, Hájek, Hlásek, Holub, Kolář, Král, Krátoška, Krejča, Neko-vář, Novák, Příbyl, Stejskal, Švec

⁶ Buřič, Dušek, Hájek, Havel, Hlásek, Holub, Hruška, Kršek, Papež, Smetana, Svoboda, Švec, Zajíc, Zeman

⁷ Buřič, Dvořák, Havel, Hlásek, Holakovský, Holub, Hovorka, Hruška, Král, Krátoška, Kršek, Kudrna, Nekovář, Němec, Plášil, Stejskal, Svoboda, Švec, Zajíc, Zelenka

⁸ Němec, Novák, Novotný, Příbyl

⁹ Dolejš, Hájek, Hruška, Král, Němec, Novák, Příbyl, Smetana, Svoboda, Zajíc, Zelenka

¹⁰ Holub, Hruška, Zajíc

¹¹ Hájek, Holakovský, Holub, Hruška, Němec, Smetana

Kategorie	Četnost příjmení
Příjmení z rodných a křestních jmen, tj. osobních jmen ¹²	15
Příjmení z místních jmen ¹³	5
Příjmení z apelativ, tj. podstatných jmen, přídavných jmen, sloves, příslovcí, částic a citoslovcí obecného významu ¹⁴	33
Příjmení ze slov cizího původu ¹⁵	1

Tabulka 2: Rozdělení příjmení do skupin (podle Moldanové)

V předposlední kapitole práce se stručně zmiňujeme o jménech po chalupě. S používáním těchto antroponym se v Pacově můžeme (řídce) setkat pouze u starší generace. Všechna tři nalezená jména (*u Mašků*, *u Vodrážků*, *u Zoubků*) náleží k chalupám, resp. domům v nejbližším okolí pacovského náměstí.

Poslední kapitola práce se věnovala přezdívám. Při sběru pacovských přezdívek byl získán velký objem dat, který jsme nakonec kvůli požadovanému rozsahu bakalářské práce nebyli schopni využít. Soubor přezdívek jsme se tak rozhodli zúžit na přezdívky motivované příjmením svého nositele, výzkum tak koresponduje s celkovým zaměřením práce. Sesbíraná data nicméně archivujeme se záměrem využít je při budoucích výzkumech.

Emocionalita se u každé z přezdívek projevuje jiným způsobem a určuje její příznakovost. Nápaditost pojmenování se odráží v prestižnosti přezdívky. Ve zkoumaném vzorku přezdívek nepřekvapivě převažují přezdívky mužské (83 % vzorku) – děje se tomu tak pravděpodobně proto, že muži mají větší tendenci pojmenovávat své přátele, kolegy či spoluhráče ze sportovních týmů. S tímto jevem jsme se setkali například onomastickými pracemi a nepovažujeme ho tak za specifický rys.

S motivací přezdívek je úzce spjata jazyková hra. Její podstata u analyzovaných přezdívek tkví v ozvláštňení antroponym na základě formálních přesmyček příjmení či hledání konotací v sémantických oblastech daných příjmením. Hra mnohdy souvisí

¹² Berka, Dušek, Hájek, Havel, Holub, Jirků, Mareš, Maršík, Mařinec, Mašát, Matoušek, Míka, Štěpánek, Vacek, Vaněk

¹³ Král, Příbyl, Smetana, Svoboda, Zelenka

¹⁴ Berka, Buřič, Dolejš, Dušek, Dvořák, Hájek, Havel, Hlásek, Holakovský, Holub, Hovorka, Hruška, Kolář, Král, Krátoška, Krejča, Kršek, Kudrna, Mašát, Nekovář, Němec, Novák, Novotný, Plášil, Příbyl, Smetana, Stejskal, Svoboda, Štěpánek, Švec, Zajíc, Zelenka, Zeman

¹⁵ Papež

s jazykovou komikou. U přezdívek s funkcí plnovýznamového apelativa odvozeného z příjmení se uplatňuje princip jazykové hry formální i významové v různých poměrech. Vtip spojený s hrou s významy odráží především skupina přezdívek vycházejících ze stejného sémantického okruhu jako apelativum homonymní s příjmením.

Analyzované přezdívky dělíme do sedmi kategorií, přičemž se uplatňuje princip formální i významové jazykové hry. Takové dělení využívají běžně i čeští onomastici bádající v oblasti přezdívek. Přezdívky na hranici s hypokoristiky necháváme zvlášť – jejich půvab spatřujeme v meliorativnosti a familiárnosti. Jednotlivé skupiny jsou propustné a mnoho přezdívek nelze striktně zařadit pouze do jedné skupiny. Nejpočetnější kategorií bádaného souboru jsou přezdívky s funkcí plnovýznamového apelativa odvozeného z příjmení, kterých se nám podařilo získat 31. Zastoupení v dalších kategoriích ukazuje následující tabulka.

Kategorie	Četnost přezdívek
Přezdívky vzniklé rozšířením příjmení ¹⁶	2
Přezdívky vzniklé rýmováním příjmení a následným zkrácením ¹⁷	3
Přezdívky vzniklé zrcadlovým převrácením hlásek ¹⁸	2
Zkratkové přezdívky ¹⁹	1
Přezdívky s funkcí plnovýznamového apelativa odvozeného z příjmení ²⁰	31
Přezdívky vycházející ze stejného sémantického okruhu jako apelativum homonymní s příjmením ²¹	7

Tabulka 3: Rozdělení přezdívek do skupin

Díky práci na antroponomastickém výzkumu v rodném městě jsme si utřídili poznatky z oblasti lingvistiky i onomastiky jako takové. Těší nás, že se alespoň dílem podařilo přispět k antroponomastice malého, avšak prosperujícího města. Zvláště výzkum věnovaný přezdívám byl velmi půvabný a naplňující, protože podnítil

¹⁶ Petrua, Skouba

¹⁷ Chcápek, Semi, Sláďa

¹⁸ Kečub, Šivid

¹⁹ TéKá

²⁰ Beran, Červ, Dub, Ďas, Ďolíček, Fízl, Hošan, Hrot, Kámen, Kaňka, Kolečko, Křen, Kyselka, Lopata, Makovice, Máslo, Micina, Mišák, Mrazík, Mrd, Papiňák, Párek, Pásek, Rákoska, Stoupa, Šelma, Váleček, Vlašák, Zajda, Zeli, Žížala

²¹ Digi, Geňa, Jabko, Krusta, Noha, Skopák

mnoho krásných setkání a vzpomínání na zážitky související s označením pacovských občanů. Přezdívky jsou stále živým materiálem a odrážejí kreativitu kolektivu. Jejich zakotvenost je vzhledem k prostředí malého města silná. Velmi příjemným zjištěním byl fakt, že pacovští mají zájem na výzkumu spolupracovat a sami se chtějí podílet na sběru dat. Tato skutečnost nás motivuje k tomu využít onomastický materiál v další kvalifikační práci a v zjišťování motivací pacovských přezdívek pokračovat.

Na závěr lze vyslovit přání, že přezdívky a snad i některá jména po chalupě odolají době nového milénia, jejich počet se eventuálně rozroste a budou je moci zkoumat i další generace.

11 Zdroje

Monografie

- BENEŠ, Josef. *O českých příjmeních*. Praha: Československá akademie věd, 1962, s. 17.
- HRUBÍN, František. *Špalíček veršů a pohádek*. Praha: Albatros, 2008, s. 12. ISBN 978-80-00-02190-4.
- KNAPPOVÁ, Miloslava. *Rodné jméno v jazyce a společnosti*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1989, s. 54–55. ISBN 80-200-0167-0.
- KNAPPOVÁ, Miloslava. *Naše a cizí příjmení v současné češtině*. Liberec: AZ KORT, 2008. ISBN 80-238-8173-6.
- MATES, Vladimír. *Jména tajemství zbavená: Malá encyklopedie 250 nejčastějších příjmení*. Praha: Epocha, 2002. ISBN 80-86328-10-4.
- MATES, Vladimír. *Jména tajemství zbavená: Malá encyklopedie nejčastějších příjmení II. díl*. Praha: Epocha, 2003. ISBN 80-86328-30-9.
- MOLDANOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení*. Praha: Agentura Pankrác, 2010. ISBN 978-80-86781-03-8.
- PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v Českých zemích v letech 1000–2010*. Brno: Host, 2011. ISBN 978-80-7294-834-5.
- ŠRÁMEK, Rudolf. *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2027-X.

Slovníky

- BĚLIČ, Jaromír, Adolf KAMIŠ a Karel KUČERA. *Malý staročeský slovník* [online]. 2006–2015. Dostupné z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/>
- GEBAUER, Jan. *Slovník staročeský* [online]. 2006–2015. Dostupné z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/>
- KNAPPOVÁ, Miloslava. Přezdívká. In: Kolektiv autorů. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2002, s. 354. ISBN 80-7106-484-x.
- Kolektiv autorů. *Nový akademický slovník cizích slov A–Ž*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007, s. 508 a 604. ISBN 9788020013514.

- Kolektiv autorů. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. 3. rozš. vyd. Editor Jan Hugo. Praha: Maxdorf, 2009, s. 171. ISBN 978-80-7345-198-1.
- PLESKALOVÁ, Jana. Onomastika. In: Kolektiv autorů. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2002, s. 172 a 293. ISBN 80-7106-484-x.
- Ústav pro jazyk český ČSAV. *Elektronický slovník staré češtiny* [online]. 2006–2015. Dostupné z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/>
- Ústav pro jazyk český ČSAV. *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. 2011. Dostupné z: <http://ssjc.ujc.cas.cz/>

Příspěvky ve sbornících

- KNAPPOVÁ, Miloslava. Funkce vlastních jmen v literárních textech. In: M. Blichová (ed.): *Zborník Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae, Slavistica XXVIII., Zv. 3., Onomastika a škola*. Banská Bystrica, 1992, s. 12.
- PASTYŘÍK, Svatopluk. Co je „hypokoristikon“? In: *11. slovenská onomastická konferencia, Nitra, 19.–20. mája 1994: zborník referátov*. Ed. Ema Krošláková. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 1994, s. 104–107. ISBN 80-887-3868-7.
- STEJSKALOVÁ, Eliška. Pacov v zrcadle staletí. In: *Pacov od historie k současnosti: Sborník k 550. výročí získání prvních privilegií a 400. výročí povýšení na město panské*. Pacov, 1997, s. 7–13. ISBN 80-238-0266-6.

Články v časopisech

- BAYEROVÁ, Nad'a a Ivan LUTTERER. Rudolf Šrámek šedesátiletý. *Naše řeč*. 1994, roč. 77, č. 2. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7183>
- KNAPPOVÁ, Miloslava. Stav a perspektivy české onomastiky v mezinárodním kontextu. *Naše řeč*. 1985, roč. 68, č. 1. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6512>
- KNAPPOVÁ, Miloslava. Přezdívky v proměnách staletí. *Acta onomastica*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 1999, roč. 40, s. 82–88.
- OBROVSKÁ, Jana. Profesoru Rudolfu Šrámkovi k narozeninám. *Naše řeč*. 2004, roč. 87, č. 3. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7783>

- SCHEINOSTOVÁ, Alena. Přezdívání mezi mládeží. *Čeština doma a ve světě*. 1999, roč. VII, č. 2., s. 113–115. Dostupné z: <http://ucjtk.ff.cuni.cz/system/files/publikace/cds/CDS1999-2.pdf>
- ŠMILAUER, Vladimír. Studentské přezdívky z Bratislavy. *Naše řeč*. 1933, roč. 17, č. 5, 6–7, s. 134–138. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2706>
- ŠRÁMEK, Rudolf. Onomastika jako společenská věda ve výuce a školské praxi. *Naše řeč*. 1985, roč. 68, č. 4. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6566>
- ŠRÁMEK, Rudolf. K jubileu Miloslavy Knappové. *Naše řeč*. 2006, roč. 89, č. 2. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7888>
- ŠVESTKOVÁ, Ludmila. Krchňák. *Naše řeč*. 1978, roč. 61, č. 1. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6033>

Webové příspěvky

- KŘEN, Michal a kol. *SYN2010: žánrově vyvážený korpus psané češtiny*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. 2010 cit. [2015-02-09]. Dostupné z: <http://www.korpus.cz>.
- LEPI, Katie. 5 Ways To Use Word Cloud Generators In The Classroom. In: *Edudemic: Connecting education & technology* [online]. 2014 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <http://www.edudemic.com/5-ways-use-word-cloud-generators-classroom>
- MACURA, Vladimír. Dobrava Moldanová. In: *Slovník české literatury* [online]. 1998. vyd. 2007 [cit. 2014-11-23]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=514>
- MATES, Vladimír. O autorovi. In: *Onomastika Vladimír Mates* [online]. 2005 [cit. 2015-02-10]. Dostupné z: <http://www.mates-jmena.estranky.cz/clanky/o-autorovi.html>
- Letnice, Svatodušní svátky. In: *Víra.cz: Víra na internetu* [online]. 2014 [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://www.vira.cz/Texty/Aktuality/Letnice-Svatodusni-svatky.html>

- Oddělení onomastiky: Charakteristika oddělení. *Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i.*, [online]. 2010 [cit. 2014-09-11]. Dostupné z: <http://www.ujc.cas.cz/zakladni-informace/oddeleni/oddeleni-onomastiky/>
- Prof. PhDr. Jana Pleskalová, CSc. In: *Masarykova univerzita* [online]. 2007 [cit. 2014-12-02]. Dostupné z: <http://www.muni.cz/people/218/cv?lang=cs>
- Surname. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation [online]. 2001 [cit. 2014-11-23]. Dostupné z: <http://en.wikipedia.org/wiki/Surname>

Zákony

- Česko. Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2000. Dostupný také z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-301>

Statistické údaje

- Zdroj statistických údajů o příjmení v Pacově: DUŠKOVÁ, Dana. *Příjmení Pacov*. [online]. Platný e-mail od: vnitro@mestopacov.cz, 31. července 2014. Osobní komunikace.
- Zdroj statistických údajů o příjmení v České republice: Četnost jmen a příjmení. In: *Ministerstvo vnitra České republiky: Informační servis – statistiky* [online]. 3. února 2015 [cit. 2015-02-10]. Dostupný z: <http://www.mvcr.cz/clanek/cetnost-jmen-a-prijmeni-722752.aspx>

12 Seznam obrázků a tabulek

Obrázek 1: Město Pacov, © Zdeněk Klika 2014	20
Tabulka 1: Rozdělení příjmení do skupin (podle Knappové)	66
Tabulka 2: Rozdělení příjmení do skupin (podle Moldanové)	67
Tabulka 3: Rozdělení přezdívek do skupin	68

13 Seznam příloh

Příloha č. 1: Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů

Příloha č. 2: 100 nejčastějších příjmení v Pacově (k 31. 7. 2014)

Příloha č. 3: 100 nejčastějších příjmení v ČR (k 3. 2. 2015)

Příloha č. 4: Wordcloud s nejznámějšími pacovskými přezdívkami

Příloha č. 5: Wordcloud s pacovskými přezdívkami motivovanými příjmením

Příloha č. 1: Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů

HLAVA II

JMÉNO A PŘÍJMENÍ

Díl 1

Jméno

§ 61

(1) Fyzická osoba, které byl matričním úřadem vydán matriční doklad, má povinnost užívat v úředním styku jméno, popřípadě jména, která jsou uvedena na tomto matričním dokladu.

(2) Jménem se rozumí osobní jméno podle občanského zákoníku).

§ 62

(1) Do matriční knihy lze zapsat jakékoliv existující jméno, a to v správné pravopisné podobě. Nelze zapsat jména zkomolená, zdrobnělá a domácká. Fyzické osobě mužského pohlaví nelze zapsat jméno ženské a naopak. Matriční úřad dále nezapíše jméno, pokud je mu známo, že toto jméno užívá žijící sourozenec, mají-li sourozenci společné rodiče. Vzniknou-li pochybnosti o správné pravopisné podobě jména, je občan povinen předložit doklad vydaný znalcem.

(2) Fyzická osoba je povinna užívat v úředním styku dvě jména, jsou-li zapsána v matriční knize vedené matričním úřadem.

(3) Fyzická osoba, která má v matriční knize zapsáno jedno jméno, může před matričním úřadem prohlásit, že bude užívat dvě jména. Při volbě druhého jména platí ustanovení odstavce 1 a § 18. Za nezletilého učiní toto prohlášení jeho zákonní zástupci. U nezletilého staršího 15 let připojí k prohlášení jeho souhlas, bez něhož ke zvolení druhého jména nemůže dojít.

(4) Prohlášení podle odstavce 3 se činí před matričním úřadem příslušným podle místa trvalého pobytu fyzické osoby, nebo před matričním úřadem, v jehož knize narození je jméno zapsáno. Matriční úřad, v jehož knize narození není zapsáno jméno, jehož se prohlášení týká, postoupí toto prohlášení do 3 pracovních dnů matričnímu úřadu, v jehož knize narození je jméno zapsáno. Toto prohlášení lze učinit pouze jednou a nelze je vzít zpět.

(5) Jde-li o zápis narození do zvláštní matriky a je-li na cizozemském matričním dokladu uvedeno více jmen, může občan prohlásit, které z nich, popřípadě, která dvě z nich bude užívat. Za nezletilého učiní prohlášení jeho zákonní zástupci.

§ 63

(1) Užívání české podoby cizojazyčného jména nevyžaduje povolení.

(2) Občan, který chce užívat českou podobu cizojazyčného jména, popřípadě jmen, oznámí tuto skutečnost matričnímu úřadu, v jehož knize narození je jméno, popřípadě jména, zapsáno, není-li to v rozporu s tímto zákonem. V případě pochybnosti, zda jde o českou podobu jména, je oznamovatel povinen předložit vyjádření znalce. Toto oznámení lze učinit pouze jednou a nelze je vzít zpět.

§ 64

(1) Osvojitelé mají právo do 6 měsíců od právní moci rozsudku o osvojení, nejpozději však do dosažení zletilosti osvojence, zvolit osvojenci souhlasným prohlášením před matričním úřadem jiné jméno, popřípadě jména, než to, které má zapsáno v matriční knize. Má-li zapsáno pouze jedno jméno, mohou mu zvolit druhé. Je-li osvojenec starší 15 let, připojí k prohlášení jeho souhlas, bez něhož ke změně jména nebo zvolení jiného nebo druhého jména nemůže dojít.

(2) Jde-li o osvojení manželem matky dítěte, nebo manželkou otce dítěte, práva uvedená v odstavci 1 mají manželé.

(3) Jde-li o osvojení osamělou fyzickou osobou, má práva uvedená v odstavci 1 tato osoba.

(4) Na zvolení jména, popřípadě jmen, podle odstavců 1 až 3 se vztahují ustanovení § 18 a 62.

§ 65

Zánik, nebo zrušení osvojení nemá vliv na jméno, popřípadě jména, osvojence zvolená podle § 64.

§ 66

K přijetí prohlášení podle § 64 je příslušný kterýkoli matriční úřad. Není-li zápis o narození zapsán v knize narození, kterou vede, postoupí prohlášení nejpozději do 3 pracovních dnů matričnímu úřadu, v jehož knize narození je narození osvojenec zapsáno.

§ 67

- (1) Prohlášení o zvolení jména, popřípadě jmen, obsahuje
 - a) jméno, popřípadě jména, příjmení, datum narození a rodné číslo osoby, jejíhož jména se prohlášení týká,
 - b) místo narození osoby, jejíhož jména se prohlášení týká,
 - c) jméno, popřípadě jména, příjmení, popřípadě rodná příjmení, a datum narození fyzických osob činících prohlášení za nezletilce,
 - d) jméno, popřípadě jména, která si zvolí,
 - e) ověřený podpis prohlášovatелů; je-li prohlášení činěno osobně, ověření podpisů není třeba a matriční úřad na prohlášení poznamená, že bylo podepsáno před ním, popřípadě, že byl podpis, popřípadě podpisy, uznány za vlastní.
- (2) K prohlášení se připojí
 - a) rodný list osoby, jejíhož jména se prohlášení týká,
 - b) pravomocný rozsudek o osvojení, jde-li o postup podle § 64,
 - c) rodné listy fyzických osob uvedených v § 62, popřípadě jejich oddací list.

Díl 2

Příjmení

§ 68

- (1) Fyzická osoba, které byl matričním úřadem vydán matriční doklad, má povinnost užívat v úředním styku příjmení, popřípadě více příjmení, která jsou uvedena na tomto matričním dokladu.
- (2) Rodným příjmením se rozumí příjmení uvedené v knize narození při narození dítěte, určení otcovství nebo osvojení do nabytí svéprávnosti dítěte a v souvislosti se změnou pohlaví.

§ 69

- (1) Příjmení žen se tvoří v souladu s pravidly české mluvnice.
- (2) Při zápisu uzavření manželství nebo vzniku partnerství lze na základě žádosti ženy, jíž se uzavření manželství nebo vznik partnerství týká, uvést v matriční knize příjmení, které bude po uzavření manželství nebo vstupu do partnerství užívat, v mužském tvaru, jde-li o
 - a) cizinku,
 - b) občanku, která má nebo bude mít trvalý pobyt v cizině,
 - c) občanku, jejíž manžel je cizinec nebo jejíž partnerka je cizinka, nebo
 - d) občanku, která je jiné než české národnosti.
- (3) Při zápisu narození dítěte lze na základě žádosti rodičů uvést příjmení dítěte ženského pohlaví v mužském tvaru, je-li dítě
 - a) cizincem,
 - b) občanem, který má nebo bude mít trvalý pobyt v cizině,
 - c) občanem, jehož jeden z rodičů je cizincem, nebo
 - d) občanem, který je jiné než české národnosti.

Není-li jeden rodič znám, je rodičovské odpovědnosti zbaven nebo je výkon jeho rodičovské odpovědnosti v této oblasti omezen nebo pozastaven, zapíše se mužský tvar příjmení dítěte ženského pohlaví podle prohlášení druhého z rodičů.

- (4) Při zápisu úmrtí cizinky se uvede v matriční knize příjmení ženy, jíž se zápis týká, v mužském tvaru, je-li jeho užívání prokázáno matričním dokladem, popřípadě jinou veřejnou listinou.

§ 69a

- (1) Na základě žádosti ženy, jejíž příjmení je zapsáno v matriční knize v souladu s pravidly české mluvnice, lze uvést její příjmení v mužském tvaru, jde-li o
 - a) cizinku,
 - b) občanku, která má trvalý pobyt v cizině,
 - c) občanku, jejíž manžel je cizinec nebo jejíž partnerka je cizinka, nebo
 - d) občanku, která je jiné než české národnosti.
- (2) Na základě žádosti rodičů dítěte ženského pohlaví, jehož příjmení je zapsáno v matriční knize v souladu s pravidly české mluvnice, lze uvést jeho příjmení v mužském tvaru, je-li dítě

- a) cizincem,
- b) občanem, který má trvalý pobyt v cizině,
- c) občanem, jehož jeden z rodičů je cizincem, nebo
- d) občanem, který je jiné než české národnosti.

Jde-li o dítě starší 15 let, připojí se k žádosti jeho souhlas, bez něhož nemůže ke změně tvaru příjmení dojít. Není-li jeden rodič znám, je rodičovské odpovědnosti zbaven nebo je výkon jeho rodičovské odpovědnosti v této oblasti omezen nebo pozastaven, zapíše se mužský tvar příjmení dítěte ženského pohlaví podle žádosti druhého z rodičů.

(3) Žádost podle odstavce 1 nebo 2 lze podat u kteréhokoli matričního úřadu nebo u zastupitelského úřadu České republiky.

(4) Do poznámky matričního dokladu matriční úřad nebo registrující matriční úřad vyznačí, odkdy užívá žena nebo dítě ženského pohlaví své příjmení v mužském tvaru.

(5) Uvede-li se příjmení ženy nebo dítěte ženského pohlaví v mužském tvaru podle odstavce 1 nebo 2, další matriční doklady se vydávají s příjmením v tomto tvaru.

(6) Žádost o užívání příjmení v mužském tvaru lze podat pouze jednou. Veškeré další žádosti o uvedení téhož příjmení v mužském tvaru jsou posuzovány jako změna příjmení (§ 72).

§ 69b

Užívá-li žena v souladu s § 69 nebo § 69a příjmení v mužském tvaru, může u kteréhokoli matričního úřadu požádat o užívání svého příjmení v souladu s pravidly české mluvnice. Jde-li o dítě starší 15 let, připojí se k žádosti jeho souhlas, bez něhož nemůže ke změně tvaru příjmení dojít. Není-li jeden rodič znám, je rodičovské odpovědnosti zbaven nebo je výkon jeho rodičovské odpovědnosti v této oblasti omezen nebo pozastaven, zapíše se mužský tvar příjmení dítěte ženského pohlaví podle žádosti druhého z rodičů.

§ 70

(1) Občan může užívat více příjmení pouze za těchto podmínek:

- a) nabyli-li je podle dříve platných předpisů a je oprávněn je užívat podle tohoto zákona, anebo
- b) prohlásil-li souhlasně při uzavírání manželství, že příjmení druhého snoubence užívajícího více příjmení bude jejich příjmením společným, anebo
- c) prohlásil-li při uzavírání manželství, že spolu se společným příjmením bude užívat a na druhém místě uvádět příjmení předchozí, nebo
- d) jde-li o příjmení dítěte po jeho rodičích, kteří jsou oprávněni užívat více příjmení, nebo
- e) nabyli-li je v souvislosti s osvojením.

(2) Fyzická osoba, jejíž příjmení jsou zapsána v knize narození nebo v knize manželství, může před kterýmkoli matričním úřadem prohlásit, že bude užívat pouze jedno, popřípadě dvě příjmení. Za trvání manželství lze takovéto prohlášení učinit pouze souhlasným prohlášením manželů. Prohlásila-li fyzická osoba při uzavírání manželství, že spolu se společným příjmením bude užívat a na druhém místě uvádět příjmení předchozí, nelze prohlášením upustit od užívání společného příjmení, jestliže toto manželství trvá.

(3) Prohlásila-li fyzická osoba při uzavírání manželství, že si ponechá své dosavadní příjmení, které je složeno z více příjmení, a tato příjmení užívají společně nezletilé děti manželů, prohlášení o upuštění od užívání příjmení lze za trvání manželství učinit pouze se souhlasem druhého manžela a vztahuje se i na společně nezletilé děti manželů.

(4) Ponechají-li si manželé po uzavření manželství svá dosavadní příjmení, mohou i později učinit prohlášení před kterýmkoli matričním úřadem, že se dohodli na společném příjmení jednoho z nich. Prohlášení se vztahuje i na společně nezletilé děti manželů. V poznámce oddacího listu matriční úřad vyznačí, odkdy manželé užívají společné příjmení.

(5) Při zápisu manželství uzavřeného na území cizího státu zvláštní matrika na základě žádosti občana uvede jeho příjmení i příjmení jeho manžela v podobě uvedené na cizozemském matričním dokladu nebo dokladu totožnosti anebo v potvrzení cizího státu.

(6) Postupem podle odstavce 5 zapíše zvláštní matrika i manželství, které bylo uzavřeno na území cizího státu přede dnem 1. července 2012.

§ 70a

(1) Matriční úřad na základě prohlášení občana, který je současně státním občanem jiného členského státu Evropské unie, uvede v matriční knize jméno, popřípadě jména, nebo příjmení občana v podobě, kterou mu umožňuje užívat právo a tradice tohoto jiného členského státu Evropské unie, prokáže-li občan jeho užívání matričním dokladem, popřípadě jinou veřejnou listinou tohoto jiného členského státu Evropské unie. Prohlášení se činí před matričním úřadem, v jehož

knize narození nebo knize manželství je jméno, popřípadě jména, nebo příjmení zapsáno. U nezletilého staršího 15 let se k prohlášení připojí jeho souhlas, bez něhož k prohlášení nemůže dojít. Prohlášení lze učinit pouze jednou a nelze je vzít zpět.

(2) K prohlášení podle odstavce 1 nezletilého dítěte musí být přiložen písemný souhlas druhého rodiče nebo pravomocné rozhodnutí soudu nahrazující tento souhlas. Není-li souhlas činěn před matričním úřadem, musí být podpis na listině obsahující souhlas druhého rodiče úředně ověřen. Není-li jeden rodič znám, je rodičovské odpovědnosti zbaven nebo je výkon jeho rodičovské odpovědnosti v této oblasti omezen nebo pozastaven, zapíše se prohlášení podle druhého z rodičů.

§ 71

Do knihy manželství se zapíše oznámení rozvedeného manžela, že přijímá zpět své dřívější příjmení, za podmínek stanovených zvláštním právním předpisem.

§ 71a

Po zrušení osvojení může osvojenec prohlásit před kterýmkoli matričním úřadem, že si příjmení nabyté v souvislosti s osvojením ponechá.

Díl 3

Změna jména a příjmení

§ 72

(1) Jméno, popřípadě jména, nebo příjmení, popřípadě více příjmení, která je fyzická osoba povinna užívat, lze změnit fyzické osobě pouze na základě její žádosti, případně žádosti jejich zákonných zástupců.

(2) Změna příjmení se povolí zejména tehdy, jde-li o příjmení hanlivé, nebo směšné, nebo je-li pro to vážný důvod.

(3) Změna jména se nepovolí, žádá-li fyzická osoba mužského pohlaví o změnu na jméno ženské, nebo naopak, žádá-li o změnu jména na jméno zkomolené, zdobné, domácké, nebo na jméno, které má žijící sourozenec společných rodičů. Vzniknou-li pochybnosti o správné pravopisné podobě jména, je žadatel povinen předložit doklad vydaný znalcem.

(4) Změna jména nebo příjmení se nepovolí, jestliže by změna byla v rozporu s potřebami a zájmy nezletilého.

(5) Matriční úřad povolí na základě žádosti fyzické osoby a potvrzení poskytovatele zdravotních služeb změnu jména, popřípadě jmen, a příjmení

a) na neutrální jméno a příjmení, byla-li zahájena léčba pro změnu pohlaví, nebo

b) na jiné jméno, popřípadě jména, a příjmení, byla-li léčba pro změnu pohlaví dokončena.

Nepožádá-li fyzická osoba po změně pohlaví o změnu jména a příjmení, matriční úřad uvede v knize narození její příjmení v souladu s pravidly české mluvnice ve tvaru odpovídajícím novému pohlaví; jméno do knihy narození nezapíše a učiní o tom oznámení soudu.

(6) Fyzické osobě, která není občanem, lze povolit změnu jména nebo příjmení, jen má-li povolen trvalý pobyt podle zvláštních právních předpisů.

§ 73

(1) Za trvání manželství může být změna příjmení povolena pouze na základě souhlasu obou manželů.

(2) Mají-li manželé společné příjmení a je-li povolena změna příjmení jednomu z nich, vztahuje se tato změna i na příjmení druhého manžela a příjmení jejich nezletilých dětí.

(3) Mají-li manželé a rodiče dítěte různá příjmení, změna příjmení toho z manželů, jehož příjmení má nezletilý, se vztahuje i na nezletilého.

(4) Mají-li manželé společné příjmení a jeden z nich užívá a na druhém místě uvádí příjmení předchozí, může jim být povolena změna pouze tohoto společného příjmení.

§ 73a

U fyzických osob, které změnily osobní stav a kterým byla povolena změna rodného příjmení, se povolená změna příjmení zapíše v knize manželství nebo v knize partnerství, popřípadě v knize úmrtí v zápise úmrtí zemřelého manžela, popřípadě partnera.

§ 74

(1) O žádosti o povolení změny jména nebo příjmení rozhoduje matriční úřad, v jehož správním obvodu je žadatel přihlášen k trvalému pobytu; u nezletilých dětí rozhoduje matriční úřad v místě trvalého pobytu dítěte.

(2) Pokud žadatel, popřípadě nezletilé dítě, není na území České republiky přihlášen k trvalému pobytu, je příslušný k projednání žádosti matriční úřad podle místa posledního trvalého pobytu na území České republiky. Pokud není ani takový pobyt, je příslušný k projednání žádosti Úřad městské části Praha 1.

(3) Jsou-li pro to závažné důvody, může matriční úřad postoupit žádost k vyřízení matričnímu úřadu, v jehož knize narození je jméno nebo příjmení, které má být změněno, zapsáno.

§ 75

Žádost o povolení změny jména nebo příjmení obsahuje

- a) jméno, popřípadě jména, příjmení, popřípadě rodné příjmení, datum a místo narození, případně datum a místo uzavření manželství nebo vzniku partnerství žadatele,
- b) rodné číslo,
- c) místo trvalého pobytu žadatele, popřípadě nezletilého dítěte,
- d) jméno, popřípadě jména, nebo příjmení, které si žadatel zvolil,
- e) jméno, popřípadě jména, příjmení, popřípadě rodné příjmení, datum a místo narození manžela, popřípadě nezletilých dětí, vztahuje-li se změna jména, nebo příjmení i na tyto fyzické osoby,
- f) údaj o státním občanství žadatele, nebo nezletilého dítěte,
- g) odůvodnění.

§ 76

(1) K žádosti o povolení změny jména, nebo příjmení musí být přiložen

- a) rodný, popřípadě oddací, list žadatele, nebo nezletilého dítěte, popřípadě doklad o uzavřeném partnerství,
- b) jde-li o osoby rozvedené, pravomocný rozsudek o rozvodu manželství,
- c) jde-li o osoby, jejichž partnerství, zaniklo, pravomocné rozhodnutí soudu o zrušení partnerství, anebo úmrtní list zemřelého partnera,
- d) jde-li o osoby ovdovělé, úmrtní list,
- e) doklad o místě trvalého pobytu na území České republiky,
- f) doklad o státním občanství,
- g) souhlas fyzické osoby starší 15 let, jde-li o změnu jejího jména, popřípadě jmen a příjmení.

(2) K žádosti o povolení změny jména nebo příjmení nezletilého dítěte musí být dále přiložen písemný souhlas druhého rodiče, nebo pravomocné rozhodnutí soudu nahrazující tento souhlas.

(3) Není-li souhlas činěn před matričním úřadem, který rozhoduje o změně jména, nebo příjmení nezletilého dítěte, musí být podpis na souhlasu s uvedenou změnou úředně ověřen.

(4) Doklad podle odstavce 2 není třeba předkládat, pokud

- a) druhý rodič zemřel; v tom případě se k žádosti přiloží jeho úmrtní list, anebo
- b) pokud byl druhý rodič rodičovské odpovědnosti zbaven nebo byl výkon jeho rodičovské odpovědnosti v této oblasti omezen nebo pozastaven; v tom případě se k žádosti přiloží pravomocný rozsudek, nebo
- c) není známo místo trvalého pobytu druhého rodiče.

§ 77

(1) Občan, který žije v manželství s cizincem, k žádosti o změnu příjmení přiloží doklad o tom, že podle právního řádu jeho domovského státu tento stát uzná změnu příjmení, pokud se má změna příjmení vztahovat i na tohoto cizince.

(2) Doklad podle odstavce 1 se nepředkládá, pokud má cizinec povolen pobyt na území České republiky podle zvláštních právních předpisů.

§ 78

Pravomocná rozhodnutí cizího státu ve věci změny příjmení občana, ke kterým došlo za trvání manželství s cizincem v době,

- a) kdy měl občan na území cizího státu trvalý pobyt, jsou platná bez dalšího i na území České republiky,
- b) kdy neměl občan na území cizího státu trvalý pobyt, jsou platná i na území České republiky poté, co ministerstvo uzná jejich platnost.

§ 79

Rozhodnutí o změně jména nebo příjmení občanů vydaná orgány cizího státu jsou platná i pro orgány České republiky bez ohledu na ustanovení § 78, stanoví-li tak mezinárodní smlouva.

Příloha č. 2: 100 nejčastějších příjmení v Pacově (k 31. 7. 2014)

1.	Dvořák/Dvořáková	51.	Hrobský/Hrobská
2.	Novák/Nováková	52.	Kučera/Kučerová
3.	Papež/Papežová	53.	Melichar/Melicharová
4.	Zeman/Zemanová	54.	Říha/Říhová
5.	Dušek/Dušková	55.	Koubík/Koubíková
6.	Novotný/Novotná	56.	Kohout/Kohoutová
7.	Švec/Švecová	57.	Fiala/Fialová
8.	Míka/Míková	58.	Kubů/Kubů
9.	Zajíc/Zajícová	59.	Bareš/Barešová
10.	Nekovář/Nekovářová	60.	Markvart/Markvartová
11.	Mařinec/Mařincová	61.	Bednář/Bednářová
12.	Příbyl/Příbylová	62.	Carda/Cardová
13.	Dolejš/Dolejšová	63.	Habich/Habichová
14.	Krátoška/Krátošková	64.	Pudil/Pudilová
15.	Stejskal/Stejskalová	65.	Trpák/Trpáková
16.	Němec/Němcová	66.	Vrtiška/Vrtišková
17.	Hovorka/Hovorková	67.	Vorel/Vorlová
18.	Štěpánek/Štěpánková	68.	Čečák/Čečáková
19.	Vaněk/Vaňková	69.	Koubek/Koubková
20.	Jirků/Jirků	70.	Lhotka/Lhotková
21.	Svoboda/Svobodová	71.	Čížek/Čížková
22.	Havel/Havlová	72.	Jelínek/Jelínková
23.	Mareš/Marešová	73.	Pošusta/Pošustová
24.	Plášil/Plášilová	74.	Růžek/Růžková
25.	Buřič/Buřičová	75.	Csevár/Csevárová
26.	Matoušek/Matoušková	76.	Kopřiva/Kopřivová
27.	Hruška/Hrušková	77.	Růžička/Růžičková
28.	Kolář/Kolářová	78.	Sůva/Sůvová
29.	Holakovský/Holakovská	79.	Baloun/Balounová
30.	Vacek/Vacková	80.	Kokeš/Kokešová
31.	Holub/Holubová	81.	Kuzdas/Kuzdasová
32.	Mašát/Mašátová	82.	Stupka/Stupková
33.	Král/Králová	83.	Toman/Tomanová
34.	Maršík/Maršíková	84.	Beneš/Benešová
35.	Hájek/Hájková	85.	Pavlík/Pavlíková
36.	Berka/Berková	86.	Pokorný/Pokorná
37.	Zelenka/Zelenková	87.	Procházka/Procházková
38.	Hlásek/Hlásková	88.	Seidl/Seidlová
39.	Smetana/Smetanová	89.	Holada/Holadová
40.	Kršek/Kršková	90.	Votápek/Votápková
41.	Kudrna/Kudrnová	91.	Čekal/Čekalová
42.	Krejča/Krejčová	92.	Lastomirský/Lastomirská
43.	Strnad/Strnadová	93.	Rokos/Rokosová
44.	Kratochvíl/Kratochvílová	94.	Souček/Součková
45.	Tenkl/Tenklová	95.	Vlach/Vlachová
46.	Praveček/Pravečková	96.	Získal/Získalová
47.	Škoda/Škodová	97.	Kubát/Kubátová
48.	Kopecký/Kopecká	98.	Vitha/Vithová
49.	Koblic/Koblicová	99.	Blažek/Blažková
50.	Čech/Čechová	100.	Halaška/Halašková

Příloha č. 3: 100 nejčastějších příjmení v ČR (k 3. 2. 2015)

1. Novák/Nováková	51. Bureš/Burešová
2. Svoboda/Svobodová	52. Mašek/Mašková
3. Novotný/Novotná	53. Mach/Machová
4. Procházka/Procházková	54. Dušek/Dušková
5. Kučera/Kučerová	55. Hruška/Hrušková
6. Veselý/Veselá	56. Pavlík/Pavlíková
7. Horák/Horáková	57. Janda/Jandová
8. Němec/Němcová	58. Hrubý/Hrubá
9. Marek/Marková	59. Havlíček/Havlíčková
10. Pospíšil/Pospíšilová	60. Šmíd/Šmídová
11. Pokorný/Pokorná	61. Beran/Beranová
12. Hájek/Hájková	62. Liška/Lišková
13. Král/Králová	63. Bednář/Bednářová
14. Jelínek/Jelínková	64. Vacek/Vacková
15. Růžička/Růžičková	65. Toman/Tomanová
16. Sedláček/Sedláčková	66. Žák/Žáková
17. Zeman/Zemanová	67. Vitek/Vítková
18. Kolář/Kolářová	68. Macháček/Macháčková
19. Navrátil/Navrátilová	69. Bárta/Bártová
20. Vaněk/Vaňková	70. Tůma/Tůmová
21. Urban/Urbanová	71. Kašpar/Kašparová
22. Kratochvíl/Kratochvílová	72. Müller/Müllerová
23. Kříž/Křížová	73. Sedlák/Sedláková
24. Kopecký/Kopecká	74. Stejskal/Stejskalová
25. Šimek/Šimková	75. Švec/Švecová
26. Kovář/Kovářová	76. Bílek/Bílková
27. Vlček/Vlčková	77. Slavík/Slavíková
28. Polák/Poláková	78. Ježek/Ježková
29. Konečný/Konečná	79. Strnad/Strnadová
30. Musil/Musilová	80. Fišer/Fišerová
31. Malý/Malá	81. Matějka/Matějková
32. Čech/Čechová	82. Němeček/Němečková
33. Staněk/Staňková	83. Janeček/Janečková
34. Štěpánek/Štěpánková	84. Beránek/Beránková
35. Holub/Holubová	85. Horváth/Horváthová
36. Kadlec/Kadlecová	86. Kraus/Krausová
37. Dostál/Dostálová	87. Horáček/Horáčková
38. Šťastný/Šťastná	88. Pešek/Pešková
39. Soukup/Soukupová	89. Brož/Brožová
40. Krejčí/Krejčí	90. Tesař/Tesařová
41. Mareš/Marešová	91. Kubíček/Kubíčková
42. Sýkora/Sýkorová	92. Havel/Havlová
43. Moravec/Moravcová	93. Prokop/Prokopová
44. Tichý/Tichá	94. Klíma/Klímová
45. Valenta/Valentová	95. Petr/Petrová
46. Vávra/Vávrová	96. Pavlíček/Pavlíčková
47. Matoušek/Matoušková	97. Havlík/Havlíková
48. Říha/Říhová	98. Suchý/Suchá
49. Bláha/Bláhová	99. Kohout/Kohoutová
50. Ševčík/Ševčíková	100. Šulc/Šulcová

